

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιώνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 3^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

- (α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».
- (β) «**Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...**».

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνο και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

Τίτλος 3: Αιώνιότητα I

- Ο Πορφύριος παρουσιάζει τις τελευταίες πραγματείες του Πλωτίνου ως πραγματείες που γράφηκαν στην παρακμή της συγγραφικής του ζωής. Αυτό δεν ισχύει καθόλου, φαίνεται και από αυτήν την πραγματεία που θα μελετήσουμε, την **Περί αιώνας και χρόνου**. Είναι μία πραγματεία πολύ σημαντική και πάρα πολύ ενδιαφέρουσα η οποία δε δείχνει καμία παρακμή των διανοητικών ικανοτήτων του Πλωτίνου.

Εικόνα 1 Πρώτη σελίδα της 1ης Έννεάδος

Εικόνα 2 Εξώφυλλο έκδοσης του έργου του Πλωτίνου

- Η συγκεκριμένη πραγματεία έχει τη δυσκολία που έχουν οι όροι της πραγματείας, αλλά ταυτόχρονα και την ωριμότητα που έχουν οι όροι της πραγματείας, δηλαδή:

- έμφαση στη λεπτομέρεια,
- πολύ προσεκτική ανάλυση των εννοιών,
- πολύ προσεκτική χρήση επιχειρημάτων

- Ο Πλωτίνος ξεκινάει με μία γενική διαπίστωση πως όλοι θεωρούμε ότι καταλαβαίνουμε τι εννοούμε όταν λέμε **αιωνιότητα** και **χρόνος**. Αυτό είναι μία γενική εντύπωση.

III 7 [45] 1.

«Όταν λέμε ότι η αιωνιότητα και ο χρόνος είναι διαφορετικό το καθένα,

⇒ από αυτό ξεκινάμε όλοι πως η αιωνιότητα και ο χρόνος είναι δύο διαφορετικά πράγματα

και πως η πρώτη δηλαδή η αιωνιότητα αφορά την αιώνια φύση, ενώ ο χρόνος αφορά ό,τι υπόκειται σε γίνεσθαι και το εδώ σύμπαν, νομίζουμε αμέσως, και σαν από μια μονομιάς σύλληψη της διάνοιας, πως έχουμε από αυτά στην ψυχή μας μίαν ολοκάθαρη αντίληψη γι' αυτά, επειδή μιλούμε γι' αυτά όλη την ώρα, και χρησιμοποιούμε τα ονόματά τους σε κάθε περίπτωση».

Ποια είναι η άμεση αίσθηση που έχουμε όταν μιλάμε για την αιωνιότητα και τον χρόνο;

Η άμεση αίσθηση είναι ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά πράγματα.

Η διαφορά τους όπως δειχθεί έγκειται στα εξής:

αἰών: αἰδίων φύσιν

χρόνος: τό γινόμενον
τόδε τό πᾶν

❁ Ο αἰών έχει να κάνει με την αἰδίων φύσιν. Ο Πλωτῖνος μιλάει γι' αυτήν τη φύση που είναι αἰδῖος.

❁ Θα δούμε λίγο παρακάτω ότι ο Πλωτῖνος θα αναρωτηθεί εάν ο αἰών και οι αἰδιότητες είναι το ίδιο ή είναι διαφορετικά πράγματα· θα προσπαθήσει να βρει μία μικρή διαφορά ανάμεσά τους: το αἰδίων έχει να κάνει με το παντοτινό, ενώ ο αἰών είναι κάτι διαφορετικό.

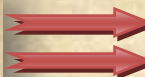
Για τον Πλωτῖνο, η αιωνιότητα δεν είναι παντοτινότητα και ο χρόνος έχει να κάνει με τό γινόμενον τόδε τό πᾶν.

❁ Ο χρόνος αντιστοιχεί σε αυτό που γίνεται, τό γινόμενον και στο σύμπαν. Το τόδε δηλώνει ότι μιλάμε για τούτο εδώ το αἰσθητό σύμπαν που βρισκόμαστε και εμείς, ενώ το κείθε ή το εκεί δηλώνει στον Πλωτῖνο το επέκεινα, όχι το Ἔν αλλά τον Νοῦ, το αρχέτυπο του συμπαντος.

❁ Ἐχουμε αυτή τη βασική διάκριση που μάς είναι οικεία, γιατί λέμε ότι υπάρχουν αιώνια ὄντα, οι Θεοί, οι πλατωνικές Ἰδέες, οι αριθμοί, τα γεωμετρικά σχήματα, τα γεωμετρικά στερεά και υπάρχουν και πράγματα που γίνονται, δηλαδή που υπόκεινται σε γένεση και φθορά. Αυτά τα πράγματα περιέχονται μέσα στο αἰσθητό σύμπαν.

αἰών: αἰδίων φύσιν

χρόνος: τό γινόμενον
τόδε τό πᾶν

γένεση καί φθορά
τό αἰσθητό σύμπαν

Σχήμα 1

Η βασική «οικεία» διάκριση αἰώνος και χρόνου.

❁ Το αἰσθητό σύμπαν είναι για τους αρχαίους αἰώνιο.

Ένα πράγμα που έχει δημιουργήσει στη φιλοσοφική παράδοση ο *Τίμαιος* του Πλάτωνα είναι ότι παρουσιάζει το σύμπαν να έχει αρχή, να έχει αφετηρία στον χρόνο. Και υπάρχει μεγάλο πρόβλημα μετά στους μελετητές για το εάν ο Πλάτων παρουσιάζει το σύμπαν ως αιώνιο ή ως γεννητό. Η επικρατούσα άποψη μεταξύ των σχολιαστών είναι ότι ο Πλάτων τού δίνει μία αρχή η οποία δεν είναι χρονολογική αλλά όντολογική αρχή.

Όμως ξέρουμε ότι για τους αρχαίους υπάρχουν αιώνια όντα αισθητά μέσα στο αισθητό σύμπαν. Ποια είναι αυτά; Αυτά είναι τα *άστρα* τα οποία θεωρούνται θεοί και δεν υπόκεινται σε γένεση και φθορά. Τα άστρα είναι το ίδιο αιώνια όπως το σύμπαν. Το σύμπαν είναι αιώνιο αλλά όχι και τα επιμέρους περιεχόμενά του τα οποία υπόκεινται σε γένεση και φθορά πλην των άστρων.

Έτσι τα ουράνια σώματα είναι αθάνατα, δεν υπόκεινται στον χρόνο. Αυτό είναι ένα επιχείρημα που θα χρησιμοποιήσει παρακάτω ο Πλωτίνος ενάντια στην ταύτιση του χρόνου με το αισθητό σύμπαν η οποία είναι κλασική στην εποχή του.

Εικόνα 3
Ο Θεός Ήλιος, παράσταση επάνω σε κρατήρα της κλασικής περιόδου, Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο.

Εδώ, λοιπόν, έχουμε μία πρώτη ταύτιση η οποία μάς λέει ο Πλωτίνος ότι είναι φυσική. Όταν, λοιπόν, σκεφτόμαστε για το τι είναι η αιωνιότητα και το τι είναι ο χρόνος, θεωρούμε ότι η αιωνιότητα έχει να κάνει με μία φύση παντοτινή η οποία υφίσταται πάντα, ενώ ο χρόνος έχει να κάνει με το αισθητό σύμπαν.

Σε τι οφείλεται αυτή η αυτόματη αίσθηση ότι ξέρουμε για τι πράγμα μιλάμε;

Ο Πλωτίνος λέει ότι το *νομίζουμε...σαν από μια μονομιάς σύλληψη της διάνοιας (III 7 [45] 1)*. Το αρχαίο κείμενο λέει «ἀθροωτέρας ἐπιβολαῖς» (III 7 [45] 1. 4)

Η *ἐπιβολή* είναι ένας τεχνικός όρος που χρησιμοποιείται γενικώς στις θεωρίες της αντίληψης και δηλώνει την προσοχή. Επιβάλλω σημαίνει ότι συγκεντρώνω το βλέμμα επάνω σε κάτι για να το δω. Υπάρχει περίπτωση να μην έχω συνείδηση του περάσματος ενός αντικειμένου, για παράδειγμα, παρόλο που βλέπω την παραλία, δε βλέπω το ιστιοφόρο που περνά από μπροστά μου γιατί δεν έχω στραμμένη την προσοχή μου εκεί, δεν είχα, δηλαδή, επιβάλλει το βλέμμα μου επάνω σ' αυτό το πράγμα.

Εδώ όμως ο Πλωτίνος μάς μιλά για μία επιβολή η οποία δεν ανταποκρίνεται στη λειτουργία της, είναι μία αθρόα επιβολή, δηλαδή μία επιβολή συλλήβδην.

Άρα, πρόκειται για μία ελαττωματική προσοχή. Το αποτέλεσμα αυτής της ελαττωματικής προσοχής είναι **μία συγκεκριμένη παράσταση**. Έχω μία παράσταση τού τι είναι ο χρόνος και τού τι είναι η αιωνιότητα. Άμα όμως κάποιος με ρωτήσει τι είναι ο χρόνος, τότε θα συνειδητοποιήσω ότι δεν ξέρω τι ακριβώς είναι. Μιλάμε γι' αυτά τα πράγματα συνεχώς: οι άνθρωποι είναι θνητοί γιατί ζουν μέσα στον χρόνο, οι θεοί είναι αθάνατοι γιατί ζουν μέσα στην αιωνιότητα. Επειδή τα χρησιμοποιούμε όλα αυτά τα πράγματα διαρκώς, νομίζουμε πως ξέρουμε και τι λέμε.

Στην πραγματικότητα, η έννοια που έχουμε της αιωνιότητας και του χρόνου δεν είναι τίποτα παραπάνω από μία συγκεκριμένη παράσταση, ξέρουμε στο περίπου πως η αιωνιότητα έχει να κάνει με κάτι που δεν καταστρέφεται, και ο χρόνος έχει να κάνει με κάτι που καταστρέφεται.

- ❁ Ο Πλωτίνος μιλάει για μία αθρόα επίβολή, αυτήν τη συλλήβδην πρόσληψη ενός πράγματος που νομίζουμε ότι μάς επιφέρει γνώση, αλλά στην πραγματικότητα δε μάς επιφέρει πραγματική γνώση, ωστόσο θεωρεί πως πρέπει να προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την αιωνιότητα και τον χρόνο προσεκτικά.
- ❁ Αυτό που προτείνει ο ίδιος ο Πλωτίνος είναι να φθάσουμε σε *ἐπίστασιν* αυτών [από το ρήμα ἐπίσταμαι], να προσπαθήσουμε να **γνωρίσουμε** με τρόπο επιστημονικό, δηλαδή με τρόπο τέτοιο που να μας προσπορίσει βέβαιη και αληθή γνώση **τι είναι αυτό που είναι η αιωνιότητα και ο χρόνος και όχι αυτό που εμείς νομίζουμε ότι είναι.**

Το *ἐπίστασις* δηλώνει προσεκτική, όχι επιστημονική με τη σημερινή έννοια για παράδειγμα του πειράματος, προσέγγιση για να ανιχνεύσουμε, να μελετήσουμε ποιος είναι πραγματικά ο ορισμός του χρόνου και ο ορισμός της αιωνιότητας.

άθροα επίβολή   ≠   ἐπίστασις

Όσον αφορά το **γνωρίζω**, τι σημαίνει γνωρίζω;

Προσπαθώ να απαντήσω στο ερώτημα τι είναι κάτι.

Τι είναι το χ;

Τι εννοώ όταν λέω τι είναι το χ;

Τι ψάχνω;

**άθροα επίβολή   ≠   ἐπίστασις   =   τι είναι το χ
αυτό που κάνει το χ να είναι
αυτό που είναι, δηλαδή χ**

- Ψάχνω αυτό που κάνει το χ να είναι αυτό που είναι, δηλαδή χ. Ο ορισμός της αιωνιότητας δεν είναι μία περιγραφή της αιωνιότητας του τύπου η αιωνιότητα είναι αυτό που καταλαβαίνουμε πως συμβαίνει στους θεούς ή ο χρόνος δεν είναι μία περιγραφή, για παράδειγμα, ως στιγμές διαδοχικές.

Αλλά θα πρέπει να βρούμε τι είναι αυτό που κάνει την αιωνιότητα να είναι αιωνιότητα και τον χρόνο να είναι χρόνος.

- Πρέπει να βρούμε έναν ορισμό αυτής της οντότητας και το αίτιο το οποίο το θυμόμαστε από τον Άριστοτέλη.

Πώς θα το κάνουμε αυτό το οποίο είναι πάρα πολύ δύσκολο;

Ο Πλωτίνος συνεχίζει στο 1^ο κεφάλαιο της **III 7 [45] 1.** με τα εξής:

«Όταν βέβαια επιχειρήσουμε να τα εξετάσουμε προσεκτικά αυτά τα δύο και, κατά κάποιον τρόπο, να τα προσεγγίσουμε, η σκέψη μας αντιμετωπίζει πάλι προβλήματα. ⇨ γιατί είναι πολύ δύσκολο πράγμα, οπότε τι κάνουμε συνήθως, κάνουμε το εξής...

Έτσι, καταλήγουμε να δεχτούμε τις απόψεις που έχουν διατυπώσει οι παλαιοί στοχαστές γύρω από αυτά...

- Όταν δεν ξέρουμε τι να σκεφτούμε, κοιτάμε να δούμε τι είπαν οι παλαιότεροι. Κοιτάμε, λοιπόν, προς τα πίσω γιατί δεν την έχουμε ξεκινήσει εμείς τη φιλοσοφία, υπάρχει μία μεγάλη φιλοσοφική παράδοση και μία παράδοση φυσικών επιστημών. Αυτό ούτε είναι, αλλά ούτε το παρουσιάζει ο Πλωτίνος ως αρνητικό.

- Η άναγωγή στους παλαιούς δεν είναι κατ' ανάγκην μία δοξογραφία τύπου **Διογένη Λαέρτη** ο τάδε είπε αυτό, ο δείνα είπε αυτό και έπειτα φτιάχνουμε έναν κατάλογο από γνώμες και διαλέγουμε και λέμε πως ο τάδε μού φαίνεται πως τα είπε καλύτερα.

- Ο Πλωτίνος θεωρεί ότι δεν περιφρονούμε τους παλιούς και πρέπει να θεωρούμε ότι υπάρχει αλήθεια σ' αυτά που έχουν πει. Και επειδή εμείς δεν ξέρουμε τι να σκεφτούμε, λέμε ας δούμε τι είπαν, για παράδειγμα, ας δούμε τι είπε ο Πλάτων, ο Άριστοτέλης, οι Στωικοί.

Οπότε, κάνουμε ένα είδος ιστορίας της φιλοσοφίας, αλλά όχι δοξογραφία και συλλογή γνώμων. Τι ισχύει από αυτά που είπαν οι παλαιοί; Έχουμε λόγο να πειστούμε από αυτά και να κρατήσουμε αυτά που είπανε ή όχι; Όλα αυτά πρέπει να τα εξετάσουμε.

- Βέβαια υπάρχει ένα πρόβλημα σ' αυτό όταν αναγόμεστε στους παλαιούς. Το πρόβλημα έγκειται στο ότι δεν έχουν πει όλοι το ίδιο πράγμα (**III 7 [45] 1.**):

...άλλες λέει ο καθένας απόψεις, ίσως μάλιστα ερμηνεύοντας τις ίδιες με διαφορετικούς τρόπους...

Ενδεχομένως να αναφέρονται σε μία κοινή άποψη και ο καθένας να λέει τη δική του ερμηνεία γι' αυτήν την άποψη.

... επαναπαυόμεστε να νομίζουμε ότι είναι αρκετό...

⇒ Επαναπαυόμαστε όχι μόνο εμείς που θέλουμε να κάνουμε φιλοσοφία αλλά γενικώς όλοι οι άνθρωποι. Έτσι στην ερώτηση τι είναι ο χρόνος; Θα μπορούσα να απαντήσω ότι ο Αριστοτέλης λέει πως είναι το μέτρο της κινήσεως. Δεν ξέρω όμως ούτε τι είναι το μέτρο ούτε τι είναι η κίνηση, αλλά επειδή το είπε ο Αριστοτέλης μού φαίνεται η αυθεντία του ισχυρή για να μπορέσω να επαναλάβω αυτό που είπε ο ίδιος.

...επαναπαυόμαστε να νομίζουμε ότι είναι αρκετό αν, σε περίπτωση που μας ρωτήσουν, έχουμε να πούμε τι πίστευαν εκείνοι και, ικανοποιημένοι, απαλλάσσουμε τους εαυτούς μας από την παραπέρα έρευνα γύρω απ' αυτά τα ζητήματα».

✿ Αυτό δε θα το κάνουμε εμείς που είμαστε φιλόσοφοι, δεν περιφρονούμε τους παλαιότερους, ώστε να τα πετάξουμε όλα και να ξεκινήσουμε από την αρχή. Θα έχουμε υπ' όψιν μας τι είπαν οι παλαιότεροι, αλλά θα εξετάσουμε εάν αυτά ισχύουν και θα προσπαθήσουμε να προτείνουμε και μία δική μας θέση για το τι μπορεί να είναι η αιωνιότητα και ο χρόνος.

«Πρέπει ασφαλώς να θεωρήσουμε ότι μερικοί από τους αρχαίους και μακάριους φιλοσόφους έχουν βρει την αλήθεια

⇒ μερικοί: ο εξής ένας: ο Πλάτων, όχι πάντα αλλά συνήθως ο Πλάτων
-η πλωτική ερμηνεία για το τι έχει πει ο Πλάτωνας.

χρειάζεται όμως να εξετάσουμε ποιοι είναι εκείνοι που την πλησίασαν περισσότερο και πώς μπορούμε να αποκτήσουμε και εμείς γνώση γι' αυτά τα ζητήματα».

✿ Είναι σπάνιο πραγματεία του Πλωτίνου να ξεκινά με τόσα μεθοδολογικά βήματα, συνήθως ξεκινά αμέσως με το θέμα. Εδώ είναι μία πραγματεία η οποία μάλλον μας δείχνει με ποιον τρόπο έκανε ο ίδιος μάθημα, γιατί φαντάζομαι πως θα τα έλεγε και άλλες φορές τα εισαγωγικά αυτά.

✿ Ο Πλωτίνος δεν τα γράφει όλα αυτά κατ' ανάγκην στα πλαίσια της πραγματείας, αλλά εδώ τα παραθέτει γιατί ετοιμάζεται να προτείνει μία εντελώς καινούργια θεώρηση της αιωνιότητας και του χρόνου· μία θεώρηση η οποία δεν είχε υπάρξει πιο πριν, εν πολλοίς αντίθετη από ό,τι έχει ειπωθεί έως τότε, για τον χρόνο σίγουρα.

✿ Εν συντομία, ο Πλωτίνος θα υποστηρίξει ότι ο χρόνος:

«...δεν είναι παρεπόμενο της κίνησης αλλά αίτιο της κίνησης σε αντίθεση με όλους τους προηγούμενους που θεωρούν ότι ο χρόνος είναι σύστοιχο της κίνησης, ένα συστατικό της κίνησης, μέτρο της κίνησης...»

⇒ δηλαδή, δίνουν όντολογική προτεραιότητα στην κίνηση, ενώ ο Πλωτίνος θα δώσει όντολογική προτεραιότητα στον χρόνο. Ο Πλωτίνος ετοιμάζεται, λοιπόν, να πει κάτι που δεν έχει ξαναειπωθεί!

✿ Αυτός είναι ο λόγος των τόσο προσεκτικών βημάτων με τα οποία ο Πλωτίνος ξεκινά. Έως εδώ έχουμε μία γενικότερη θέση περί μεθόδου, και τώρα θα μάς εισαγάγει σε μία πιο ειδική θέση περί μεθόδου, θα μάς εξηγήσει ποια είναι η συγκεκριμένη μέθοδος που θα χρησιμοποιήσει γι' αυτό το συγκεκριμένο θέμα.

Ο Πλωτίνος λέει: «Και πρώτα, να ερευνήσουμε για την αιωνιότητα, τι την θεωρούν ότι είναι όσοι υποθέτουν ότι συνιστά κάτι διαφορετικό από τον χρόνο· αφού, αν γνωρίσουμε εκείνο που στέκει ως πρότυπο, θα μάς γίνει ίσως σαφές και ό,τι αφορά την εικόνα του – αυτό που λέγεται πως είναι ο χρόνος».

➔ Άρα, ο Πλωτίνος ξεκινάει λέγοντας: ποια είναι η μέθοδος που θα χρησιμοποιήσω εγώ; Εγώ ο Πλωτίνος ξεκινάω από μία θέση ότι υπάρχει η σχέση αρχετύπου – εικόνας/έκτοπου ανάμεσα στην αιωνιότητα και τον χρόνο. Θα ξεκινήσω να μελετήσω το αρχέτυπο και μετά από αυτό θα «κατέβω» για να δω τι είναι ο χρόνος:

αἰών

χρόνος

✿ Αυτό δείχνει ότι ο Πλωτίνος εκκινεί τη δική του πραγμάτευση από τη θέση που υποστηρίζει ο Πλάτωνας στον *Τίμαιο* –εάν υποστηρίξουμε ότι είναι θέση γιατί είναι τόσο ελλειπτικός ο τρόπος που το λέει στα πλαίσια μίας διήγησης που είναι πολύ δύσκολο το να υποστηρίξουμε ότι είναι θέση.

Η θέση αυτή είναι ότι ο χρόνος αποτελεί την κινητή εικόνα της αιωνιότητας. (Πλάτων, *Τίμαιος*, 27d6 -28a4)

✿ Κανείς δεν ξέρει τι ακριβώς εννοεί ο Πλάτων. Φαίνεται ωστόσο πως ο Πλωτίνος θεωρεί ότι ο Πλάτων έχει δίκιο και ότι από αυτό θα πρέπει να ξεκινήσουμε για να καταλάβουμε ποια είναι η φύση της αιωνιότητας και του χρόνου.

✿ Εκ πρώτης όψεως, είναι πολύ δύσκολο να πούμε το πώς συνδέονται αυτά τα δύο. Εάν υποθέσουμε πως το επιμέρους ωραίο στον Πλάτωνα είναι εικόνα του αρχετύπου Κάλλος, του καθαυτό ωραίου, τότε μπορούμε να πούμε πως η ιδιότητα του ωραίου αναπαράγει με κάποιον τρόπο την ουσία του ωραίου.

Πώς θα μπορούσε κάποιος να πει πως ο χρόνος αναπαράγει με κάποιον τρόπο την ουσία της αιωνιότητας; Εμείς μόλις τα παρουσιάσαμε ως αντίθετα: **η αιωνιότητα είναι απουσία γένεσης και φθοράς, ενώ ο χρόνος είναι γένεση και φθορά!** Υπάρχει μία παραδοξότητα, ταυτόχρονα τα παρουσιάζει ως αντίθετα, από την άλλη, τον χρόνο ως εικόνα του αρχετύπου αιωνιότητα.

✿ Η μέθοδος αυτή που προτείνει εδώ ο Πλωτίνος δεν ταιριάζει με τη μέθοδο της αναγωγής [από το αιτιατό στο αίτιο] που προτείνει εν γένει για να κάνουμε φιλοσοφία, σχεδόν σε όλα τα κείμενα εκτός από τις φορές που έχουμε διήγηση με την αντίθετη φορά.

Πρόκειται, όπως έχω ήδη πει, για μη φιλοσοφικά δεσμευτική μέθοδο, η φορά της οποίας είναι από πάνω προς τα κάτω. Η διήγηση δεν μπορεί να αποδεικνύει αλλά μπορεί να πείθει φτιάχνοντας μία ωραία εικόνα.

Γιατί εδώ ο Πλωτίνος δεν ακολουθεί τη φιλοσοφική μέθοδο της άναγωγής και προτείνει τη μέθοδο της αντίθετης φοράς; Γιατί εδώ δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την άναγωγή;

... αν γνωρίσουμε εκείνο που στέκει ως πρότοπο, θα μάς γίνει ίσως σαφές και ό,τι αφορά την εικόνα του - αυτό που λέγεται πως είναι ο χρόνος».

Γιατί, λοιπόν, να μη χρησιμοποιήσουμε την άναγωγή; Η άναγωγή μάς δίνει πρόσβαση στις αρχές, στα αίτια. Στην αναζήτηση των άρχων, αυτή η μέθοδος, η πιο πλατωνική, το να πάμε από το αρχέτυπο στην εικόνα, δεν είναι ικανοποιητική. Η αναζήτηση των άρχων γίνεται με ένα ενοποιητικό ερώτημα, το βασικό ερώτημα του Πλωτίνου είναι το εξής: πώς είναι δυνατό όλα τα όντα που είναι πολλαπλά να μπορούν ταυτόχρονα και το καθένα να είναι ένότητα;

Η απάντηση του Πλωτίνου είναι ότι το Έν είναι αυτό το οποίο κάνει τα πράγματα να είναι το καθένα *ένα*, ενώ είναι ταυτόχρονα *πολλαπλά*. Τίθεται το ερώτημα του πώς μπορεί να εννοηθεί η όντολογική προτεραιότητα της ένότητας και από αυτό το ερώτημα πηγαινούμε από το αιτιατό στο αίτιο. Λέμε ότι χρειαζόμαστε μία αρχή η οποία να είναι πιο μία από την πολλαπλότητα που παρουσιάζει το κάθε επίπεδο και αναγόμαστε από την κάθε πολλαπλότητα σε μία πιο στενή ένότητα μέχρι να φθάσουμε σε μία ένότητα που δεν αναλύεται περαιτέρω.

Σ' αυτήν την αναζήτηση των άρχων δε μας βοηθά το σχήμα του αρχετύπου και της εικόνας. Το αρχέτυπο και η εικόνα μάς δείχνουν απλώς ότι έχουμε δύο επίπεδα:

- i. **ένα επίπεδο νοητό, τού είναι στο οποίο δεν έχουμε μεταβολή, για να το πούμε πλατωνικά ή ένα επίπεδο στο οποίο έχουμε ούσιες,**
- ii. **ένα επίπεδο του γίνεσθαι στο οποίο έχουμε μεταβολή, ειπωμένο πλατωνικά ή ένα επίπεδο στο οποίο έχουμε ιδιότητες και όχι ούσιες των πραγμάτων.**

Αυτό το σχήμα της καθοδικής πορείας από την αιωνιότητα στον χρόνο δεν μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε στον Πλωτίνου, γιατί στο σύστημα του Πλωτίνου η έννοια της ομοιότητας δε λειτουργεί πολύ καλά, λειτουργεί στο επίπεδο των επιμέρους όντων, αλλά όχι στο επίπεδο των άρχων, ήδη λειτουργεί μόνο η έννοια της ομοιότητας.

Το κάθε επίπεδο από αυτά που είδαμε, ας πάρουμε την Ψυχή, ταυτόχρονα παρουσιάζει μία σχέση ομοιότητας και έτερότητας προς το αίτιο. Γιατί η Ψυχή είναι όμοια με τον Νοῦ, αλλά εάν ήταν μόνο όμοια με τον Νοῦ, δε θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε γιατί δεν ταυτίζεται με αυτόν, οπότε είναι ταυτόχρονα ανόμοια.

Γιατί εδώ να προτιμήσουμε αυτό, την καθοδική, δηλαδή, πορεία από την αιωνιότητα στον χρόνο και όχι τη μέθοδο της άναγωγής; Εδώ δεν κάνουμε αναζήτηση των άρχων αλλά προσπαθούμε να ανιχνεύσουμε τη φύση δύο όντοτήτων. Δεν ψάχνουμε τις αιτίες τους, ανιχνεύουμε την ούσια της κάθε μίας από αυτές τις δύο όντοτητες.

- ✿ Εάν έχουμε λόγο να πιστεύουμε ότι η μία οντότητα εξαρτάται από την άλλη, ας πούμε ότι ο χρόνος εξαρτάται από την αιωνιότητα, ή ας πούμε πως η Ψυχή εξαρτάται από τον Νοῦ, τότε είναι πιο ασφαλές να ξεκινήσουμε από το αρχέτυπο. Αυτό το βρίσκουμε και σε άλλες πραγματείες του Πλωτίνου. Όταν ο Πλωτίνος μιλάει για το σύστημα των ἀρχῶν, η μέθοδος είναι αναγωγική· εάν όμως θέλει να μιλήσει για τη φύση, για παράδειγμα, της Ψυχῆς, ξεκινά από τη φύση του Νοῦ. Ακόμα και εάν έχουμε μιλήσει αλλού για τον Νοῦ, ο Πλωτίνος θεωρεί πως έχουμε ήδη συζητήσει για τον Νοῦ και λέει ὅπως είναι ο Νοῦς [πῶς είναι ο Νοῦς;], η Ψυχή παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με διαφορετική δομή, η Ψυχή είναι μία ἄλλου είδους δομή της νοητῆς οὐσίας.

Όταν θέλουμε να ανιχνεύσουμε τη φύση μίας συγκεκριμένης οντότητας είναι καλύτερο και πιο ασφαλές να ξεκινήσουμε από το αρχέτυπο αυτής της οντότητας.

Ποιος ο βασικός λόγος για να το κάνω αυτό; Δεν μπορούμε να κάνουμε το αντίθετο; Ο Πλωτίνος προτείνει αυτήν τη μέθοδο, θεωρώντας πως εάν γνωρίσουμε το αρχέτυπο, έχουμε πολλές πιθανότητες να γνωρίσουμε τη φύση της εικόνας.

«Αν ὅμως κανείς, πριν να θεασθεῖ την αἰωνιότητα, σχηματίζει μία παράσταση τοῦ τι είναι χρόνος, μπορεί και αυτός ενδεχομένως, ξεκινώντας από τούτη, να φθάσει με την ανάμνηση εκεί, στη θέαση εκείνου του οποίου ο χρόνος αποτελεί ομοίωμα, εφόσον ασφαλῶς τούτος ἐδῶ ἔχει κάποιαν ὁμοιότητα με εκείνη».

- ✿ Μπορεί να γίνει και η αντίθετη πορεία να ξεκινήσουμε από την εικόνα να πάμε στο αρχέτυπο, αλλά ἐδῶ ἔχουμε μία προϋπόθεση: εάν ακολουθήσουμε την αντίθετη πορεία αυτή θα πρέπει να διαμεσολαβείται από την ανάμνηση.

Σχῆμα 2

Η αντίθετη πορεία της ἀναμνήσεως.

- ✿ Η *θεωρία της ἀναμνήσεως* στον Πλάτωνα είναι γνωστή. Η ἀνάμνησις δεν υπάρχει στον Πλωτίνου, σπανίως αναφέρει τον ὄρο και δε χρησιμοποιεί τη θεωρία αυτή, επειδή δε χρησιμοποιεί μύθους.
- ✿ Εφόσον αυτή η θεωρία διατυπώνεται πρώτη φορά μέσα από ἕναν μῦθο, και την ἀνάμνηση, στη συνέχεια του Πλάτωνα, την καταλαβαίνουμε ως ερμηνεία ενός αρχικού μῦθου, ο Πλωτίνος δεν τη χρησιμοποιεί. Θεωρώ ὅτι δεν είναι ὅτι δεν ισχύει στον Πλωτίνου, καθώς ὅλη του η θεωρία περί του τρόπου με τον οποίο γνωρίζει η Ψυχή είναι μία ερμηνεία της πλατωνικῆς ἀνάμνησης, ωστόσο ο Πλωτίνος δεν αναφέρεται στην ἀνάμνηση με τον τρόπο που αναφέρεται ο Πλάτων.

Εδώ ο Πλωτίνος χρησιμοποιεί τον όρο *ανάμνησις* γιατί θεωρεί ότι εάν ακολουθήσουμε την αντίθετη πορεία (εικόνα → αρχέτυπο), για παράδειγμα, αν πάρουμε τη δίκαιη πράξη και προσπαθήσουμε με τη δίκαιη πράξη να αναχθούμε στην έννοια της δικαιοσύνης, μπορούμε να το κάνουμε μόνο με την προϋπόθεση ότι αυτή η εικόνα θα μας γεννήσει την ανάμνηση. Εάν δε μας ξυπνήσει την ανάμνηση, τότε δε θα έχουμε φθάσει πραγματικά στο νοητό!

Οπότε, ποιο είναι το πρόβλημα που θέλουμε να αποφύγουμε και προκρίνουμε την αντίθετη πορεία; Το πρόβλημα που θέλουμε να αποφύγουμε είναι ένα όντολογικό λάθος. Ξεκινώντας από το απείκασμα, από το έκτυπο, το αισθητό ή κάτι που υφίσταται μέσα στον αισθητό κόσμο –προφανώς ο χρόνος δεν είναι αισθητό–, διατρέχουμε πάντα τον κίνδυνο να νομίσουμε ότι φθάσαμε στο αρχέτυπο, ενώ δεν έχουμε φθάσει σε αυτό, το έχουμε καταλάβει λάθος.

Αυτό ακριβώς θα πει ο Πλωτίνος ότι συμβαίνει με τις προγενέστερες θεωρίες περί χρόνου στο τέλος της πραγματείας. Αφότου κάνει κριτική των προγενέστερων θεωριών, ο Πλωτίνος θα πει ότι ίσως οι προηγούμενοι να μη φταίνε ή να θέλουν να πουν κάτι διαφορετικό και εμείς να μην τους καταλαβαίνουμε.

Ο Πλωτίνος θα θεωρήσει ότι οι προγενέστεροι ορίσανε τον χρόνο έτσι, γιατί έτσι μας παρουσιάζεται ο χρόνος στον αισθητό κόσμο: ο χρόνος μάς παρουσιάζεται ως σύστοιχο της κίνησης. Αυτό συμβαίνει, το ότι ο χρόνος έχει να κάνει με την κίνηση, επειδή κινούμαστε, επειδή κινείται ο κόσμος.

Ο χρόνος κυλάει, είναι μία διαρκής κίνηση προς το μέλλον και εμείς νομίζουμε πως έχει να κάνει κάτι με την κίνηση. Γι' αυτό και οι προγενέστεροι θεωρούσαν πως ο χρόνος έχει να κάνει με την περιφορά του σύμπαντος, με το μέτρο με το οποίο μετράμε την περιφορά του σύμπαντος, με την απόσταση που διανύει ένα άστρο κατά την περιφορά του, κ.λ.π.

Εικόνα 4 Η περιφορά της Γης γύρω από τον Ήλιο ως μονάδα μέτρησης του αέναου κύκλου των τεσσάρων εποχών.

Αν ξεκινήσουμε από τον χρόνο, διατρέχουμε τον κίνδυνο να αποκτήσουμε λάθος έννοια της αιωνιότητας, να θεωρήσουμε ότι η αιωνιότητα εφόσον δεν είναι χρόνος, είναι ακινησία.

Πρέπει να αποφύγουμε αυτό το λάθος, γιατί δεν είναι εγγυημένη η *ανάμνησις*.

Ούτε στον Πλάτωνα είναι εγγυημένη η *ανάμνησις*. Ο Πλάτων τη χρησιμοποιεί στον *Μένωνα* στο παράδειγμα με τον δούλο σε σχέση με τα μαθηματικά όπου φαίνεται να είναι εγγυημένη, στα υπόλοιπα όμως δεν είναι, δεν μπορούμε να την εφαρμόσουμε, για παράδειγμα, στη δικαιοσύνη, στο κάλλος, στο ωραίο.

❁ Επειδή δεν είναι εγγυημένη η κατάληξη, θα προκρίνουμε αυτήν την κατεύθυνση. Θα προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε τη φύση του αρχετύπου και εάν τα καταφέρουμε, τότε θα σκεφτούμε τι είδους εικόνα, τι είδους έκτυπο έχει αυτό το αρχέτυπο.

❁ Το 1^ο κεφάλαιο της πραγματείας ήταν μεθοδολογικό, μας πληροφόρησε ότι θα ξεκινήσουμε από την αιωνιότητα, άρα στο 2^ο κεφάλαιο αναμένουμε να ξεκινήσουμε από την αιωνιότητα, και η πρώτη φράση είναι:

III 7 [45] 2.

«Τι λοιπόν πρέπει να πούμε ότι είναι η αιωνιότητα; Μήπως η ίδια η νοητή Ουσία, όπως θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο χρόνος είναι το σύνολο του ουρανού και του κόσμου;».

❁ Παρόλο που ξεκινά από το ερώτημα τι είναι η αιωνιότητα, αμέσως μετά προτείνει να κατανοήσουμε την αιωνιότητα κατ' αναλογία με τον τρόπο που κατανοούμε τον χρόνο. Μήπως να προχωρήσουμε σε μία ταύτιση της αιωνιότητας με τον νοητό κόσμο όπως θα μπορούσαμε να προτείνουμε την ταύτιση του χρόνου με το σύνολο του ουρανού και του κόσμου;

Προτείνει αυτήν την αναλογία:

αίων ≡ νοητός κόσμος

χρόνος ≡ αισθητό σύμπαν

Και γιατί να πει κανείς ότι ο χρόνος ταυτίζεται με το σύμπαν;

Ξέρουμε ότι υπήρχε αυτή η ταύτιση στην αρχαιότητα του χρόνου με τον αισθητό κόσμο. Έχουμε μαρτυρίες από τον Άριστοτέλη, στο **Δ 10, 218b1** των *Φυσικών*, ο οποίος λέει πως ήταν συνηθισμένη αυτή η ταύτιση και μάλλον την αποδίδει στους Πυθαγόρειους οι οποίοι έλεγαν ότι από τη στιγμή που οτιδήποτε υπάρχει μέσα στον αισθητό κόσμο, υπάρχει μέσα στον χρόνο.

❁ Ο αισθητός κόσμος είναι έγχρονος, ακόμα και τα άστρα που είναι αιώνια, αθάνατα υπάρχουν, κινούνται μέσα στον χρόνο· μπορείς να υπολογίσεις τον χρόνο με τα άστρα. Τότε, μπορούμε να θεωρήσουμε εν γένει ότι ο χρόνος ως οντότητα ταυτίζεται με το αισθητό σύμπαν. Και αφού ξεκινήσαμε από αυτήν την σχέση αρχετύπου – απεικάσματος, όπως ο χρόνος είναι το αισθητό σύμπαν, έτσι και η αιωνιότητα που είναι το αρχέτυπο του χρόνου ταυτίζεται με τον νοητό κόσμο.

❁ Είναι μία εύλογη αναλογία και ξεκινάμε από αυτήν την αναλογία.

«Εφόσον φανταζόμαστε και νοούμε την αιωνιότητα ως κάτι εξαιρετικά σπουδαίο, και το πιο σπουδαίο πράγμα είναι η νοητή φύση, και αφού δεν μπορούμε να κατονομάσουμε τίποτε που να είναι σπουδαιότερο είτε από το ένα είτε από το άλλο – διότι στο επέκεινα δεν πρέπει να αποδώσουμε ούτε αυτό το κατηγορημα –, θα μπορούσε κανείς να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για το ίδιο πράγμα».

❁ Ο Πλωτίνος αφήνει την αναλογία ότι όπως ο χρόνος είναι εικόνα της αιωνιότητας και το αισθητό σύμπαν είναι εικόνα του νοητού κόσμου, τότε εφόσον ο χρόνος ταυτίζεται με το αισθητό σύμπαν, θα πούμε ότι η αιωνιότητα ταυτίζεται με τον νοητό κόσμο. Αυτή είναι πάλι μία αναλογία που βασίζεται στη σκέψη άλλων:

«...καθώς λέγεται, *ορισμένοι φιλόσοφοι είχαν αυτήν την άποψη για τον χρόνο*».

❁ Τώρα, ο Πλωτίνος μάς δίνει ορισμένα επιχειρήματα πάνω στα οποία μπορεί να βασιστεί αυτή η πρώτη ταύτιση: ότι η αιωνιότητα ταυτίζεται με τον κόσμο των νοητών, με τον κόσμο των Ίδεων: «...*φανταζόμαστε και νοούμε την αιωνιότητα ως κάτι εξαιρετικά σπουδαίο*». Ο Πλωτίνος αναφέρει «*σεμνότατον*», σεμνός σημαίνει σπουδαίος, μεγαλοπρεπής.

❁ Ταυτόχρονα, θεωρούμε ότι το πιο σπουδαίο, μεγαλοπρεπές πράγμα είναι η νοητή φύση. Γιατί είναι η νοητή φύση το πιο σπουδαίο, μεγαλοπρεπές πράγμα; Διότι το άλλο που γνωρίζουμε ότι είναι ανώτερο από τη νοητή φύση και είναι το Έν δεν επιδέχεται κανένος είδους κατηγορήμα· δεν μπορούμε να τού αποδώσουμε κανένα κατηγορήμα, δεν μπορούμε να πούμε ότι το Έν είναι *σεμνότατον*. Δεν εννοούμε ότι δεν είναι πιο σημαντικό, πιο πρωταρχικό από τη νοητή φύση, αλλά ότι δεν μπορούμε να τού αποδώσουμε κανένα κατηγορήμα.

❁ Άρα, εάν πούμε ότι το **α** έχει το κατηγορήμα σεμνόν ή σεμνότατον (στον ύψιστο βαθμό), δεν μπορούμε να μιλήσουμε για το Έν. Στο Έν απαγορεύεται να τού αποδώσουμε κατηγορήματα. Γιατί; Γιατί τότε τού δίνουμε τάξη όντος και το κάνουμε πολλαπλό, αυτό δεν ισχύει μόνο για τα αισθητά όντα της υλικής πολλαπλότητας αλλά και για τα νοητά που έχουν μία νοητή πολλαπλότητα όπως στην περίπτωση των Ίδεων.

➔ Οπότε, έχουμε τον συλλογισμό: **ο αιώνας είναι σεμνότατον, η νοητή ουσία είναι σεμνότατη, άρα ο αιώνας και η νοητή ουσία ταυτίζονται**. Ο συλλογισμός αυτός δεν είναι έγκυρος, αλλά εποπτικά και μόνο θα μπορούσε να μάς οδηγήσει να σκεφτούμε ότι πράγματι αυτά τα δύο είναι ένα και το αυτό πράγμα.

❁ Ένα άλλο επιχειρήμα για να σκεφτούμε πως αυτά τα δύο -αίωνας και νοητός κόσμος- ταυτίζονται είναι η διαπίστωση ότι έχουν ακριβώς το ίδιο περιεχόμενο:

«*Εξ άλλου, τόσο ο νοητός κόσμος όσο και η αιωνιότητα είναι και τα δύο περιεκτικά, και περιέχουν τα ίδια πράγματα*».

Γιατί η αιωνιότητα είναι περιεκτικό πράγμα; Γιατί η αιωνιότητα περιέχει όλα τα αιώνια πράγματα.

Ποια είναι αιώνια πράγματα για εμάς τους φιλοσόφους; Οι Ίδεες, τα μαθηματικά, τα νοητά όντα, κ.λ.π. Ποια είναι τώρα τα περιεχόμενα του νοητού κόσμου; Τα ίδια.

Άρα, μπορούμε να σκεφτούμε πως έχουμε δύο πράγματα που τα λέμε με διαφορετικό όνομα, αλλά το καθένα περιέχει ακριβώς τα ίδια αντικείμενα: τις Ίδεες, τα μαθηματικά, τα νοητά όντα, τις ψυχές. Μπορούμε τότε να πούμε πως η αιωνιότητα και ο νοητός κόσμος είναι το ίδιο πράγμα· είναι ένα άλλο όνομα που έχει η αιωνιότητα για να μιλήσουμε για τον νοητό κόσμο.

- ❁ Αφού ο Πλωτίνος προτείνει αυτά τα δύο επιχειρήματα για την ταύτιση αυτών των δύο εννοιών, μετά αρχίζει να τα ανασκευάζει. Μας δείχνει ότι δεν ισχύει αυτή η ταύτιση η οποία είναι άμεση στο μυαλό μας, είναι εποπτική: τα βλέπουμε αυτά τα δύο και λέμε ότι είναι το ίδιο πράγμα.
- ❁ Σε εμάς μπορεί να φαίνεται περίεργο να σκεφτόμαστε πως ο χρόνος και το αίσθητό σύμπαν είναι το ίδιο πράγμα, σκεφτείτε όμως πως ο χρόνος δεν καταστρέφεται, είναι αιώνιος για τους αρχαίους, το σύμπαν είναι αιώνιο. Για εμάς πάλι ο χρόνος είναι μία διάσταση του σύμπαντος, θεωρούμε ότι δεν υπήρχε χρόνος προτού να γεννηθεί το σύμπαν.
- ❁ Η γένεση του σύμπαντος ταυτίζεται με τη γένεση του χρόνου. Ο χρόνος ξεκινά τη στιγμή που ξεκινά το σύμπαν, τη στιγμή που γίνεται το Big Bang. Το ερώτημα τού τι υπήρχε πριν από το Big Bang δεν είναι ερώτημα επιστημονικό, είναι ένα ερώτημα που στερείται νοήματος γιατί δεν υπάρχει χρόνος πριν, δεν υπάρχει έννοια πριν.
- ❁ Ο Πλωτίνος αρχίζει να ανασκευάζει αυτά τα δύο επιχειρήματα, ξεκινά από το δεύτερο βάσει του οποίου η αιωνιότητα και ο νοητός κόσμος έχουν τα ίδια περιεχόμενα, κάτι που είναι και εύλογο.

«Όταν όμως λέμε ότι τα μεν περιέχονται στο δε -στην αιωνιότητα-, και όταν αποδίδουμε σε αυτά το κατηγορημα 'αιώνιο' -γιατί ο Πλάτων λέγει: «η φύση του προτύπου ήταν αιώνια»- είναι πάλι σαν να λέμε ότι η αιωνιότητα είναι κάτι άλλο:

⇒ Όταν μιλάμε για τον νοητό κόσμο, ρωτάμε ποιο είναι το χαρακτηριστικό του νοητού κόσμου; Το χαρακτηριστικό του νοητού κόσμου είναι ότι είναι αιώνας, ότι οι Ίδέες είναι αιώνιες. Άρα, αποδίδουμε την αιωνιότητα στον νοητό κόσμο ως κατηγορημα, ως ιδιότητα, δεν ταυτίζουμε τον νοητό κόσμο με την αιωνιότητα, θεωρούμε ότι η αιωνιότητα είναι η θεμελιώδης ιδιότητα του νοητού κόσμου. **Αυτή η ιδιότητα μπορεί να αποδοθεί, λέει ο Πλωτίνος, στον νοητό κόσμο με τρεις τρόπους.** Όταν λέμε ότι η φύση του προτύπου είναι αιώνια, όπως λέει ο Πλάτων στον *Τίμαιο*, τι εννοούμε; Είτε πρώτον...

...ότι αφορά τη φύση εκείνη, ή ότι ενυπάρχει σε εκείνη, ή ότι είναι παρούσα σε εκείνη».

- ❁ Είναι διάφοροι τρόποι με τους οποίους θεωρούμε ότι υπάρχει, ενυπάρχει μία ιδιότητα σε ένα πράγμα:

- i. ένα πράγμα μπορεί να παρουσιάζει μία ιδιότητα,**
- ii. μπορεί αυτή η ιδιότητα να είναι εγγενής στο πράγμα -το έν εκείνη,**
- iii. μπορεί αυτή η ιδιότητα να παρίσταται σ' αυτό το πράγμα.**

- ✿ Στη συνέχεια ο Πλωτίνος ανασκευάζει το 2^ο επιχείρημα βάσει του οποίου ο νοητός κόσμος ταυτίζεται με την αιωνιότητα:

«Το ότι καθένα τους είναι σπουδαίο δε σημαίνει και ότι ταυτίζονται· αφού μπορεί η σπουδαιότητα του ενός να προέρχεται από το άλλο».

Πράγματι, μπορεί να θεωρήσουμε ότι δύο πράγματα παρουσιάζουν το ίδιο χαρακτηριστικό, αυτό όμως δεν είναι αρκετό για να ταυτίσει αυτά τα δύο πράγματα. Μπορεί το ένα πράγμα να προέρχεται από το άλλο, για παράδειγμα, εγώ είμαι άνθρωπος και οι γονείς μου είναι άνθρωποι, το γεγονός ότι μοιραζόμαστε το ίδιο ουσιώδες χαρακτηριστικό, δε μας κάνει ένα και το αυτό πρόσωπο. Επειδή προέρχομαι από τους γονείς μου, η σχέση μας είναι αιτιακή.

- ✿ Το γεγονός ότι και το ένα πράγμα και το άλλο διαθέτουν την ίδια ακριβώς θεμελιώδη ιδιότητα και όχι ένα απλό συμβεβηκός, δε σημαίνει ότι είναι το ίδιο πράγμα. Το να είναι το ίδιο πράγμα συνιστά έναν συλλογισμό που δεν είναι έγκυρος ούτε και λογικά. Το να έχουν τα δύο πράγματα την ίδια ακριβώς θεμελιώδη ιδιότητα δηλώνει μία αιτιακή εξάρτηση, δηλαδή το ότι το ένα προέρχεται από το άλλο.

«Όσο για την περιεκτικότητά τους, ενώ το ένα περιέχει όσα περιέχει ως μέρη του, η αιωνιότητα μπορεί να τα έχει όλα μαζί, όχι ως μέρος της, αλλά επειδή όλα τους είναι αιώνια χάρη σ' αυτήν».

Αυτή η παρατήρηση δεν προκύπτει λογικά αλλά είναι βασικό κομμάτι της διδασκαλίας του Πλωτίνου. Ο Νοῦς, ο νοητός κόσμος δεν είναι μία ιδιότητα που μοιράζονται τα νοητά, ο νοητός κόσμος προκύπτει ως το ὅλον που συναπαρτίζεται από όλα τα νοητά και τις μεταξύ τους σχέσεις. Άρα, ανάμεσα στον Νοῦ και τα νοητά υφίσταται κατά μία έννοια μία σχέση ὅλου προς μέρη. Γιατί αναφέρεται ως κατά μία έννοια; Επειδή είναι πολύ ειδικός ο τρόπος με τον οποίο ο Νοῦς περιέχει τα νοητά ως μέρη του.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Νοῦς περιέχει τα νοητά ως μέρη του θα αναλυθεί περισσότερο στη συνέχεια, όπως και σε άλλα κείμενα που εξηγούν τη δομή του Νοῦ.

- ✿ Ο Νοῦς περιέχει τα νοητά ως μέρη του, αλλά όχι ως μέρη του που μπορούν να χωριστούν το ένα από το άλλο, όχι ως υλικά μέρη. Όταν ο Πλωτίνος λέει πως ο Νοῦς είναι το ὅλον και τα νοητά είναι τα μέρη του, δεν εννοεί τα νοητά κομμάτια ένα-ένα, αλλά εννοεί ότι ο Νοῦς απαρτίζεται από τα νοητά και τις μεταξύ τους σχέσεις.

- ✿ Ο Νοῦς δεν είναι σύνολο, είναι μία συστηματική έννοια.

Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο σύνολο και το σύστημα την οποία θα τη δούμε αναλυτικά αργότερα.

✿ Μπορούμε, ωστόσο, σε μία πρώτη φάση σχηματικά να πούμε ότι ο νοητός κόσμος είναι το σύνολο των νοητών, ενώ ο Πλωτίνος θα πει ότι η αιωνιότητα δεν είναι το σύνολο των αιώνιων πραγμάτων, αλλά είναι ο λόγος για τον οποίο τα αιώνια πράγματα είναι αιώνια.

✿ Ο νοητός κόσμος δεν είναι ιδιότητα, την αιωνιότητα την εννοούμε ως θεμελιώδη ιδιότητα την οποία τη μοιράζονται όλα τα νοητά πράγματα, χάριν στην οποία τα νοητά πράγματα είναι αυτό που είναι.

Και αυτό, στη συνέχεια, θα αλλάξει, δε θα μεινουμε στη θέση ότι η αιωνιότητα είναι ιδιότητα.

✿ Αυτή είναι μία πρώτη σημαντική διαφορά: άλλη σχέση έχει ο Νοῦς με τα περιεχόμενά του και άλλη σχέση η αιωνιότητα με τα περιεχόμενά της. Ο Νοῦς είναι το σύνολο των νοητών και των μεταξύ τους σχέσεων και η αιωνιότητα είναι ιδιότητα, δεν είναι σύνολο.

✿ Μία καινούργια πρόταση ήταν, λοιπόν, το ότι ο Πλωτίνος δε δέχεται ως δυνατή την ταύτιση της αιωνιότητας με τον νοητό κόσμο, οπότε, μετά προτείνει να ανιχνεύσουμε τη δυνατότητα ταύτισης της αιωνιότητας με τη **στάση**:

«Μήπως λοιπόν πρέπει να ισχυριστούμε ότι η αιωνιότητα αντιστοιχεί στην Εκεί στάση, όπως ακριβώς λένε ότι ο χρόνος αντιστοιχεί στην εδώ κίνηση;».

Η στάση είναι το αντίθετο της κίνησης. Η στατικότητα ή ακινησία μπορεί να θεωρηθεί ως το θεμελιώδες γνώρισμα των νοητών με την έννοια ότι αυτά είναι αμετάβλητα.

✿ Εφόσον η κίνηση είναι ένα είδος μεταβολής, η κίνηση χαρακτηρίζει τον αισθητό κόσμο και η κίνηση είναι που μάς φανερώνει τον χρόνο· η κίνηση είναι δηλωτική του χρόνου. Άλλωστε, όπως θα δούμε, αυτή θα είναι μετά η εξήγηση του Πλωτίνου ότι δεν εξαρτάται ο χρόνος από την κίνηση αλλά η κίνηση από τον χρόνο. Απλώς εμείς θεωρούμε πρότερη την κίνηση, επειδή η κίνηση μάς φανερώνει την ύπαρξη του χρόνου.

✿ Εφόσον είναι λογικό να σχετίζουμε την κίνηση με τον χρόνο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στην αιωνιότητα αντιστοιχεί η στάση, γιατί τα νοητά που είναι αιώνια είναι αμετάβλητα, αυτό είναι το βασικό τους χαρακτηριστικό. Άρα, θα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτό το χαρακτηριστικό, η στασιμότητα, η αμεταβλητότητα είναι μία έκφραση της αιωνιότητας, ότι αυτό το πράγμα είναι η αιωνιότητα.

«Όμως τότε θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί αν εννοούμε ότι η αιωνιότητα ταυτίζεται με τη στάση, ή μήπως όχι με τη στάση γενικά, αλλά με τη Στάση που ανήκει στην Οὐσία».

Ένα πρώτο ερώτημα είναι: με ποια στάση μπορούμε να ταυτίσουμε την αιωνιότητα;

Έχουμε δύο στάσεις:

Για τη Στάση στο (ii) ο Καλλιγής χρησιμοποιεί κεφαλαίο.

- i. η στάση γενικώς,
- ii. η Στάση που ανήκει στην ουσία, αυτό μπορεί να σημαίνει τα εξής:
  1. την έννοια της στάσης εν γένει,
  2. την έννοια της απουσίας κίνησης,
  3. τη Στάση ως μέγιστο γένος του ὄντος που είναι ειδική έννοια της στάσης.

1^η περίπτωση: Μπορεί η αιωνιότητα να ταυτίζεται με τη στάση εν γένει;

Ο Πλωτίνος θα πει όχι για τρεις λόγους:

1^{ος} λόγος:

Εάν ταυτίζονται η αιωνιότητα με τη στάση εν γένει, δεν μπορούμε να αποδώσουμε, να κατηγορήσουμε τη μία στην άλλη, γιατί εάν η στάση ταυτίζεται με την αιωνιότητα, τότε δε θα υπήρχε προσωρινή κίνηση, δηλαδή κίνηση για λίγο ⇒ στάση ⇒ επανεκκίνηση της κίνησης.

2^{ος} λόγος:

Εάν ταυτίσουμε τη στάση με την αιωνιότητα, δε θα μπορούμε να μιλάμε για αιώνια κίνηση· αιώνιο θα είναι μονάχα ό,τι είναι στατικό και στατικό ό,τι θα είναι αιώνιο.

3^{ος} λόγος:

Αποδίδουμε τη στάση και σε μη αιώνια αντικείμενα, δηλαδή σε αισθητά αντικείμενα. Ας δούμε τι λέει το κείμενο:

«Διότι, (α) αν ταυτίζεται με τη στάση εννοείται η στάση εν γένει τότε, πρώτον, δε θα λέμε τη στάση αιώνια, όπως δεν λέμε ούτε την αιωνιότητα αιώνια· αφού αιώνιο είναι αυτό που μετέχει στην αιωνιότητα. Έπειτα, πώς θα γίνεται να είναι αιώνια η κίνηση;».

Συμφωνούμε όλοι ότι υπάρχει αιώνια κίνηση στον αισθητό κόσμο, η κίνηση των ἄστρον, η κίνηση του Ἡλιου γύρω από την Γη, βρισκόμαστε στην αρχαιότητα και πιστεύουμε ότι η Γη είναι ακίνητη στο κέντρο του σύμπαντος.

Εικόνα 5 Μοντέλο γεωκεντρικού συστήματος.

Πώς θα μπορεί να αποδίδεται η κίνηση στην αιωνιότητα;

Εάν έχουμε ταυτίσει την αιωνιότητα με τη στάση, αν αποδώσουμε το κατηγορημα της κίνησης στην αιωνιότητα, τότε θα λέμε ότι κάτι που είναι στατικό κινείται, πράγμα που συνιστά αντίφαση. Άρα δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό.

«Αφού τότε θα ήταν και κάτι στατικό. Άλλωστε πώς η έννοια της στάσης περιέχει μέσα της το 'πάντα';» η αντίρρηση ότι δε θα μπορεί να υπάρχει προσωρινή στάση .

Έχουμε πάντα μία μετάβαση από τη στάση στην κίνηση, για παράδειγμα, πετάω μία πέτρα και σταματά να κινείται, πετάω μία πέτρα που πέφτει και σταματά η κίνηση, υπάρχει μία προσωρινή κίνηση μετά ξαναπετάω την πέτρα.

- Εάν η στάση ήταν εξ ορισμού αιώνια, τότε δε θα υπήρχε στάση για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Δε θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τη στάση για πράγματα του αισθητού κόσμου, για πράγματα που υφίστανται στον χρόνο.

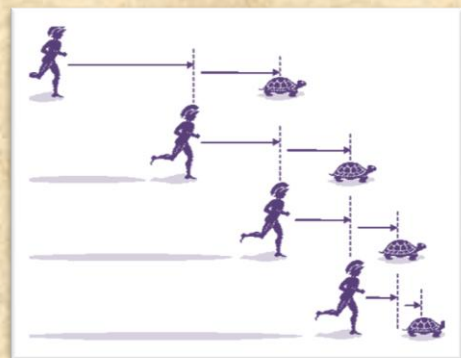
«Και εννοώ όχι το χρονικό 'πάντα', αλλά εκείνο που έχουμε κατά νου όταν χρησιμοποιούμε την έκφραση 'αίωvιο'. Εάν πάλι (β) την ταυτίσουμε με τη Στάση της Ουσίας, τότε θα θέσουμε τα άλλα γένη έξω από την αιωνιότητα».

- Θα κάνουμε μία παρένθεση για να δούμε τι είναι τα *γένη* που αναφέρονται στον *Σοφιστή* του Πλάτωνα. Ο *Σοφιστής* είναι ένας διάλογος του τέλους της μέσης συγγραφικής περιόδου του Πλάτωνα. Είναι ένας διάλογος ο οποίος στην ουσία μάς εισάγει στην ύστερη περίοδο του Πλάτωνα. Δεν αναφέρεται ως μέρος τριλογίας, αλλά ως είδος τριλογίας, γιατί δε συνιστά ρητά τριλογία. Ο *Σοφιστής* αποτελεί ρητά συνέχεια του *Θεαίτητο* που είναι ένας διάλογος για τη γνώση.

- Στον *Θεαίτητο* εξετάζονται οι διάφορες πιθανότητες ορισμού της γνώσης, εάν η γνώση είναι αίσθηση, εάν είναι αίσθηση μετά λόγου, κ.λ.π. Είναι απορητικός διάλογος, παρόλο που δεν έχουμε πολλούς απορητικούς διαλόγους κατά τη μέση συγγραφική περίοδο. Στο τέλος του διαλόγου ο οποίος δεν καταλήγει πουθενά λέει ο Σωκράτης στον Θεαίτητο: «Θα συνεχίσουμε αύριο».

- Ο *Σοφιστής* αρχίζει με αυτούς τους δύο, τον Σωκράτη και τον Θεαίτητο, να λένε θα συνεχίσουμε τη συζήτηση που είχαμε αφήσει εχθές. Άρα, αποτελεί ρητά συνέχεια του *Θεαίτητο*, παρόλο που στον *Σοφιστή*, αν και αρχικά εμφανίζεται, δε μιλά πλέον ο Σωκράτης.

- Ο Σωκράτης δεν είναι πρόσωπο του διαλόγου, αυτός ο οποίος μιλάει με τον Θεαίτητο είναι ο *Έλεάτης Ξένος*, ένας ξένος που έχει έρθει από την Έλεα, δηλαδή από τη Σχολή του Παρμενίδη και άρα, κατά μία έννοια, εκπροσωπεί την [Έλεατική Σχολή](#).

Εικόνα 6 Από τα παράδοξα του Ζήvωνα του Έλεάτη (490–425 π.Χ.): ο Άχιλλεύς και η χελώνα.

❁ Ο άλλος διάλογος που συνδέεται με αυτούς τους δύο είναι ο διάλογος *Παρμενίδης*, όπου ο Παρμενίδης συζητά με τον νεαρό Σωκράτη.

❁ Άλλοι συνδέουν αυτούς τους διαλόγους και άλλοι όχι. Θεωρώ ότι ο *Σοφιστής* είναι ταυτόχρονα και η λύση του *Θεαίτητου* και η λύση του *Παρμενίδη*.

Τι κάνει ο Σοφιστής; Ο *Σοφιστής* ανιχνεύει τη φύση του σοφιστή, γι' αυτό και ο διάλογος ονομάζεται έτσι. Ο σοφιστής είναι ένας τύπος που λέει σοφίσματα, δηλαδή ψεύδη, έτσι ξεφεύγει διαρκώς. Άρα θα πρέπει να τον ακινητοποιήσουμε τον σοφιστή, να τον πιάσουμε για να δούμε τι πράγμα είναι.

Τι πρόβλημα φιλοσοφικό έχουμε με τον Σοφιστή;

Πρόκειται για ένα πρόβλημα που θα το δούμε όντολογικά και όχι πολιτικά. Ο σοφιστής λέει ψεύδη. Αυτό σύμφωνα με τη θεωρία του Παρμενίδη ή με τον τρόπο με τον οποίο κατανοούν οι μαθητές του αυτά που είπε ο Παρμενίδης είναι αδύνατο.

❁ Είναι αδύνατο γιατί ο Παρμενίδης έχει πει -από ό,τι μπορούμε να καταλάβουμε από ό,τι έχει σωθεί από το ποίημα του και από αυτά που ο Πλάτων λέει για εκείνον- ότι **το ὄν υπάρχει το μὴ ὄν δεν υπάρχει**. Το ὄν μπορούμε να το πούμε και να το σκεφτούμε, το μὴ ὄν ούτε μπορούμε να το πούμε ούτε να το σκεφτούμε. Κατά τον τρόπο αυτό, υπάρχει μία αναγκαία αλληλο-παραπομπή του πραγματικού σε αυτό που μπορώ να σκεφτώ και αυτού που είναι αντικείμενο της σκέψης μου στο πραγματικό.

Για να σκεφτώ κάτι πρέπει να είναι πραγματικό, δε σκέφτομαι το ανύπαρκτο.

Ο Παρμενίδης δεν εννοεί εδώ το **μὴ ὄν** ως ανύπαρκτο, αλλά ως αυτό το οποίο δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο σκέψης και λόγου.

Αυτή η απόλυτη ταύτιση του **ὄντος** με το πραγματικό και του **μὴ ὄντος** με το απολύτως μη πραγματικό, δημιουργεί το εξής πρόβλημα: εάν μπορώ να σκεφτώ μόνο το πραγματικό, αυτό, δηλαδή, που υφίσταται πραγματικά, που έχει πραγματική ουσία, και εάν μπορώ να πω μόνο αυτό που είναι πραγματικό, είναι απολύτως βέβαιο ότι δεν μπορώ να πω ψέματα. Αλλιώς, το ψέμα είναι **μὴ ὄν**, είναι μη πραγματικό και άρα δεν μπορώ να το πω· οτιδήποτε λέω είναι έκφραση ἀληθείας, είναι έκφραση πραγματική.

Εάν δεν μπορώ να πω ψέματα, δεν μπορώ να κάνω λάθος. Εάν δεν μπορώ να κάνω λάθος, τι πρόβλημα έχω; Δεν μπορώ να κάνω επιστήμη, δεν μπορώ να πω είναι λάθος αυτή η θεωρία, πρέπει να την ξαναδούμε από την αρχή για να δούμε πού κάναμε λάθος.

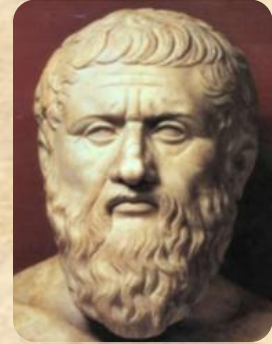

Το πρόβλημα στη θέση αυτή του Παρμενίδη, βάσει της οποίας το **ὄν** υπάρχει, το **μὴ ὄν** δεν υπάρχει, είναι τό ότι το **ὄν** είναι το μόνο που μπορώ να σκεφτώ και να πω, το **μὴ ὄν** δεν μπορώ ούτε να το σκεφτώ ούτε να το πω. Σε γενικές γραμμές, η θέση αυτή του Παρμενίδη απολοτοποιεί κάπως την **ἀρχή της αντίφασης**, οτιδήποτε πω που δεν είναι **ὄν**, είναι αντιφατικό με το **ὄν**, άρα δεν υφίσταται.

Αυτό το πρόβλημα το έχει ο Πλάτων, διότι ο ίδιος θεωρεί τον έαυτό του παιδί του Παρμενίδη. Ταυτόχρονα, ο Πλάτων έχει ως αντιπάλους κάποιους φιλοσόφους οι οποίοι θεωρούν πως προέρχονται από την **Έλεατική Σχολή**, τη **Μεγαρική**, οι οποίοι τον κατηγορούν για τον τρόπο με τον οποίο κάνει φιλοσοφία.

Ο Πλάτων έχει όμως και το πρόβλημα του Σοφιστή, έχει τον Γοργία που λέει πως αλήθεια δεν υπάρχει, πως η αλήθεια είναι αυτή που κατασκευάζει ο ρήτορας. Ο Γοργίας ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει πρόβλημα ψεύδους γιατί ό,τι λέει ο ρήτορας είναι αλήθεια και ότι δεν υπάρχει αλήθεια έξω από τον λόγο του ρήτορα: ο ίδιος ο λόγος παράγει την αλήθεια. Οπότε αυτό είναι εντελώς αντίθετο από αυτό που θέλει να υποστηρίξει ο Πλάτων.

Εικόνα 7 Γοργίας

Ο Πλάτων θέλει να θεμελιώσει τη δυνατότητα να υπάρχει ψεύδος, λάθος.

Εάν δεν υπάρχει λάθος, δεν υπάρχει αλήθεια και αυτό είναι το πρόβλημα που έχει ο Πλάτων.

Εάν όλα είναι αλήθεια, τότε τίποτα δεν είναι αλήθεια. Για να έχουμε αλήθεια, θα πρέπει να μπορούμε να τη διακρίνουμε από το ψευδές. Για να έχουμε το ορθό, θα πρέπει να μπορούμε να το διακρίνουμε από το λάθος.

Εάν δεν έχουμε τη δυνατότητα να ορίσουμε το ψευδές, το λάθος –δεν έχουμε διάκριση μεταξύ του ψεύδους και του λάθους, επειδή δε διακρίνονται λογικά, αλλά μόνο μέσω της πρόθεσης, μπορεί, δηλαδή, να κάνω λάθος και να μην το θέλω–, τότε δεν μπορούμε να ορίσουμε την αλήθεια.

Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι ο Πλάτων ξεκινά από το ψεύδος.

Τι πρέπει να κάνω για να θεμελιώσω τη δυνατότητα να υπάρχει ψεύδος, άρα και αλήθεια;

Πρέπει να θεμελιώσω τη δυνατότητα να υπάρχει **μη ὄν**. Πρέπει με κάποιον τρόπο να σκεφτώ το **μη ὄν**, να κάνω το **μη ὄν** αντικείμενο της σκέψης και του λόγου, να μπορεί ο λόγος να πει το **μη ὄν** και η σκέψη να σκεφτεί το **μη ὄν**.

Τι θα πρέπει να κάνω για να το καταφέρω αυτό;

Θα δώσω μία άλλη νέα έννοια στο **ὄν**. Η καμπή στον Σοφιστή είναι το ότι κάποια στιγμή λέει ο Ελεάτης Ξένος στον Θεαίτητο: «...*δεν καταλαβαίνεις ότι έχουμε πάρει λάθος δρόμο, γιατί δεν μπορούμε να βρούμε το μη ὄν; Γιατί έχουμε ορίσει λάθος το ὄν*».

Θα πρέπει ν' αλλάξουμε τον τρόπο με το οποίο κατανοούμε το **ὄν** και για να το κάνουμε αυτό θα πρέπει να κάνουμε μία πατροκτονία. Θα σκοτώσουμε τον Παρμενίδη, παρόλο που είμαστε παιδιά του Παρμενίδη, γιατί αυτός φταίει που δεν μπορούμε να σκεφτούμε το **ὄν** με τέτοιον τρόπο ώστε να μπορέσουμε να κάνουμε επιστήμη, να έχουμε ένα κριτήριο, να μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στο **ὄν** και το **μη ὄν**. Θα πρέπει να ορίσουμε, λοιπόν, το **ὄν** από την αρχή, με ένα νέο τρόπο που θα μας επιτρέψει να γνωρίσουμε το **μη ὄν**.

Το αποτέλεσμα αυτής της νέας κατανόησης του **ὄντος** θα είναι ότι το **μη ὄν** πλέον δεν είναι το αντίθετο του **ὄντος**, δεν είναι η άρνηση του **ὄντος**, αλλά είναι η άρνηση εν γένει, η άρνηση: **ὄχι αυτό**. Ο Πλάτων, δηλαδή, θα ορίσει το **μη ὄν** ως διαφορά:

⇒ **το α είναι β**

χρήση του ὄντος ως συνδετικού για τη σύνδεση του α με το β, για την απόδοση του κατηγορήματος β στο α

⇒ **το α δεν είναι γ**

διαφορά: το α είναι ἕτερον του γ

Άρα, κατανοούμε το μη ὄν όχι ως κάτι που είναι άρνηση του ὄντος εν γένει, αλλά ως ἕτερον.

Ο *Σοφιστής* είναι ένα κομβικό έργο στην ιστορία της σκέψης γιατί είναι το έργο που εισάγει την **έννοια της ἑτερότητας, της διαφοράς και τη γενικότερη έννοια της κατηγορικής διάκρισης**: το α είναι διαφορετικό από το β. Πριν ακόμα από την εισαγωγή των κατηγοριών του Αριστοτέλη, η πρώτη έννοια της κατηγορίας εμφανίζεται στον *Σοφιστή*. Ο Αριστοτέλης το γνωρίζει αυτό και κάνει κριτική στον Πλάτωνα, δε διεκδικεί την πατρότητα των κατηγοριών.

Τι ανακαλύπτει ο *Σοφιστής*; Ο *Σοφιστής* ανακαλύπτει την έννοια του σχετικού. Το ότι το α είναι ἕτερον από το β, σημαίνει ότι το α σχετίζεται με το β με αυτήν την αρνητική σχέση.

Πώς φθάνει σ' αυτή τη νέα λύση, σ' αυτόν το νέο ορισμό του ὄντος ο Πλάτων;

Ο Πλάτων ξεκινάει λέγοντας ότι υπάρχουν δύο αδιέξοδες θεωρήσεις για το ὄν οι οποίες δεν μπορούν να συζευχτούν μεταξύ τους και γι' αυτό έχουμε τα προβλήματα που έχουμε. Αυτές οι δύο θεωρήσεις, σε γενικές γραμμές, είναι η παρμενίδεια θεώρηση και η ηρακλείτεια θεώρηση ή μία θεώρηση η οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να είναι υλιστική με πολύ γενικούς όρους. Οι δύο αντίθετες θεωρήσεις εντοπίζονται στους παρακάτω στίχους του *Σοφιστή*:

Θεώρηση (α):

Θεώρηση (β):

246b1 οἱ γίοι τῆς Γῆς

246b9 οἱ φίλοι τῶν Εἰδῶν

Αυτοί θεωρούν ότι η πραγματικότητα αποτελείται από σώματα. Τα σώματα είναι μεταβαλλόμενα και έχουν ως στόχο την κίνηση.

Αυτοί θέλουν την πραγματικότητα να αποτελείται από νοητά και ασώματα είδη, οτιδήποτε δεν ανήκει στον χώρο του νοητού και του ασώματος δεν είναι πραγματικό. Θεωρούν ότι εφόσον αυτή η πραγματικότητα αποτελείται από νοητά και ασώματα είδη και εφόσον αυτά τα είδη για να είναι νοητά και ασώματα είναι αιώνια και αμετάβλητα, άρα έχουν ως τρόπο ύπαρξης τη στάση, την απουσία μεταβολής, την απουσία κίνησης.

Τη θεώρηση (β) τη βρίσκουμε έτσι και αλλιώς στον Πλάτωνα ο οποίος κατανοεί τα νοητά ως αμετάβλητα. Εδώ, όμως, ο Πλάτων φαίνεται να εισάγει μία άλλη σκέψη για το νοητό· ο ίδιος αντιμετωπίζει και δικό του πρόβλημα όχι μόνο το πρόβλημα των άλλων, μέχρι τώρα έχει ταυτίσει το νοητό με το αμετάβλητο.

Οπότε, από δω και πέρα θα προτιμήσουμε να μιλάμε στον διάλογο για κίνηση και στάση, εφόσον είναι γενικότερες, περιεκτικότερες έννοιες που μάς επιτρέπουν να συζητήσουμε αυτό το πρόβλημα, και όχι για σώματα και για είδη.

Τίθεται, λοιπόν, ένα πρόβλημα για το εάν μπορούν να συσχετιστούν η κίνηση και η στάση, για το εάν μπορεί να λυθεί αυτή η αντίθεση. Οι μεν λένε οτιδήποτε είναι πραγματικό έχει ως τρόπο ύπαρξης την κίνηση, οι δε λένε οτιδήποτε είναι πραγματικό έχει ως τρόπο ύπαρξης την στάση.

Τι πιστεύουν αυτοί οι δύο ρωτάει ο Πλάτων για τη φιλοσοφία:

Για τη σκέψη, οί φίλοι τῶν Ειδῶν της θεώρησης (β) θεωρούν ότι κύρια ενασχόληση της φιλοσοφίας είναι η γνώση. Εάν όμως θεωρούν πράγματι ότι αυτό που κάνουμε στη φιλοσοφία είναι να γνωρίζουμε, τότε οφείλουν να παραδεχθούν ότι στη γνώση υπάρχουν δύο πράγματα: **κάτι που γνωρίζει και κάτι που γνωρίζεται** (το υποκείμενο και το αντικείμενο της γνώσης).

Από αυτήν την άποψη, αυτό που γνωρίζεται πάσχει, γιατί γίνεται αντικείμενο σκέψης από αυτό που γνωρίζει και το πάθος είναι ένα είδος μεταβολής, μία κίνηση (248e).

Άρα, ναι μεν το νοητό είναι αμετάβλητο προς την ούσία του, αλλά πάσχει με την έννοια ότι αποτελεί αντικείμενο σκέψης από κάποιο άλλο πράγμα.

Όποιος, λοιπόν, λέει ο Πλάτων, **αρνείται την πραγματικότητα της κίνησης, αρνείται τη δυνατότητα της γνώσης.**

Μέσα στο πλαίσιο τού τι συνιστά γνώση και ποιες είναι οι προϋποθέσεις της γνώσης, οι οί γίοι τῆς Γῆς της θεώρησης (α) θα πρέπει να παραδεχθούν ότι για να υπάρξει γνώση απαραίτητη προϋπόθεση είναι η σταθερότητα του αντικειμένου. Ένα αντικείμενο το οποίο διαρκώς μεταβάλλεται δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο γνώσης. Αυτοί, οί γίοι τῆς Γῆς δηλαδή, δεν αρνούνται τη δυνατότητα της γνώσης, έχουν όμως άλλη άποψη για το ποιο είναι το αντικείμενο γνώσης.

Άρα, και αυτοί με τη σειρά τους θα πρέπει να παραδεχθούν (249b) ότι προϋπόθεση της γνώσης είναι η στάση με την έννοια της σταθερότητας του αντικειμένου.

Επομένως, φαίνεται ότι η γνώση γενικώς χρειάζεται και την κίνηση και την στάση ως προαπαιτούμενα. Συνεπώς, συμβαίνει το εξής: **η κίνηση και η στάση είναι δύο έννοιες που είναι αντιφατικές μεταξύ τους, αλλά μέσα στην ίδια διαδικασία του γεγονότος της γνώσης συνυπάρχουν αναγκαστικά.**

Για να έχω γνώση, πρέπει να έχω και κίνηση και στάση.

Η κίνηση που λέει εδώ δεν είναι μόνο η κίνηση του πάθους του αντικειμένου από το υποκείμενο, **είναι και κάτι άλλο**. Γι' αυτό τον λόγο θεωρώ πως ο Σοφιστής λύνει και το πρόβλημα του Παρμενίδη.

Δε γνωρίζω μεμονωμένα πράγματα, δε λέω:

ώραϊον, δικαιον, αγαθόν

Αλλά γνωρίζω μέσα από προτάσεις του τύπου:

τό ώραϊον είναι δικαιον,

τό δικαιον είναι αγαθόν.

Γνωρίζω συνδέοντας μεταξύ τους έννοιες και αυτό είναι πάλι ένα είδος κίνησης. Παίρνω μία έννοια και τη φέρνω κοντά σε μία άλλη και τη συνδέω.

Τι πρόβλημα έχει ο Πλάτων στον Παρμενίδη;

Ξεκινά ο διάλογος με μία διήγηση. Ο μικρός αδελφός του Πλάτωνα διηγείται τη φάση που ο ηλικιωμένος Παρμενίδης είχε επισκεφθεί την Αθήνα μαζί με τον μαθητή του τον Ζήνωνα ο οποίος ήταν 40 χρονών, τότε που ο Σωκράτης ήταν 20 χρονών. Ο Ζήνων διάβασε ένα κείμενό του στο οποίο υπερασπιζόταν τη θέση του Παρμενίδη, χρησιμοποιώντας τα γνωστά του παράδοξα. Ο Σωκράτης τον άκουσε και τού είπε πως το πρόβλημά του λύνεται πολύ εύκολα, αναφέροντάς του τη **θεωρία των Ίδεων**. Στη συνέχεια, ο Παρμενίδης παρέλαβε τον Σωκράτη και τον διέλυσε, γιατί τού εντόπισε όλα τα προβλήματα που έχει η **θεωρία των Ίδεων**.

Ο Ζήνων λέει ότι δεν μπορούμε να σκεφτούμε πως κάτι μπορεί να είναι ταυτόχρονα **ένα και πολλά ή όμοιο και ανόμοιο**. Ο Σωκράτης τού λέει ότι υπάρχει λύση σ' αυτό το πρόβλημα και δεν είναι δύσκολη η λύση: θα πούμε ότι υπάρχει η **Ίδέα** του Όμοιου και η **Ίδέα** του Άνομοιού, ή η **Ίδέα** της Ένότητας και η **Ίδέα** της Πολλαπλότητας και θα πούμε ότι το ίδιο πράγμα ταυτόχρονα μετέχει στο όμοιο και το ανόμοιο, ταυτόχρονα μετέχει και στο ένα και στα πολλά, δηλαδή, εγώ είμαι ταυτόχρονα ένας άνθρωπος και ταυτόχρονα είμαι πολλαπλός, γιατί έχω πολλά μέρη.

Πώς συμβαίνει αυτό το πράγμα;

Δεν υπάρχει καμία αντίφαση σ' αυτό το πράγμα. Μετέχω ταυτόχρονα στην ένότητα και την πολλαπλότητα ή είμαι εγώ ο Ζήνων γηραιότερος από τον Σωκράτη και νεότερος από τον Παρμενίδη, δεν είμαι ταυτόχρονα νέος και γέρος, είμαι ταυτόχρονα νεότερος και γηραιότερος με την έννοια ότι μετέχω ταυτόχρονα στην έννοια του γήρατος και στην έννοια της νεότητας.

Επιμένει, λοιπόν, ο Σωκράτης πως αυτό δεν είναι πρόβλημα: εάν υποθέσουμε ότι υπάρχουν αιώνιες **Ίδέες**, όπως της ισότητας, της ομοιότητας, κ.λπ. μπορείς να σκεφτείς αυτό το πράγμα χωρίς αντίφαση. Εκεί που θα σε παραδεχόμουν λέει του Ζήνωνα είναι να μου πεις κάτι άλλο: να μου πεις πώς το ίδιο το όμοιο γίνεται ανόμοιο ή το ανόμοιο όμοιο, πώς μπορούν δηλαδή οι ίδιες οι **Ίδέες** της ομοιότητας και της άνομοιότητας να συσχετιστούν μεταξύ τους.

☀ Το συγκεκριμένο ζήτημα δεν το συνεχίζει, όμως εκεί τίθεται το ζήτημα της σύνδεσης των νοητών μεταξύ τους και όχι μόνο τού πώς μπορεί μία ιδιότητα και η αντίθετή της να συνυπάρξουν σε ένα νοητό **ὄν**. Ο Σοφιστής απαντά σ' αυτό το ερώτημα.

☀ Επανερχόμαστε στην συνύπαρξη της κίνησης και της στάσης. Ανακαλύψαμε ότι μέσα στη διαδικασία της γνώσης και στην ίδια τη δυνατότητα της γνώσης υπάρχει και η κίνηση και η στάση.

Πώς μπορούν αυτά τα δύο να συνυπάρχουν μέσα στο ίδιο πράγμα;

Ο Πλάτων λέει ότι μπορούν αυτά τα δύο να συνυπάρχουν μέσα στο ίδιο πράγμα χάριν στην ύπαρξη μίας δύναμης αμοιβαίας επικοινωνίας που την ονομάζει **δύναμις κοινωνίας** που συνδέει μεταξύ τους τις **Ίδέες**, που επιτρέπει στις έννοιες να συνδέονται μεταξύ τους.

Αυτή η δύναμις κοινωνίας είναι το ὄν.

Το ὄν εδώ δε χρησιμοποιείται με την έννοια που έχει το *εἶναι* γενικώς στον Πλάτωνα, αλλά με την έννοια του κατηγορήματος, με την έννοια του πράγματος που επιτρέπει την κατηγορηση.

Πώς το ορίζει εδώ ο Πλάτων το ὄν;

Ο Πλάτων το ορίζει ως αυτό που έχει τη δύναμη να προστεθεί σε κάτι ή να το εγκαταλείψει, το ὄν είναι κάτι που υπάρχει απολύτως (247a). Και εδώ δεν εννοεί το κατηγορημα **κόκκινο**, **πράσινο**, κ.λ.π., εννοεί αυτό που πρέπει να προστεθεί σε κάτι άλλο ή να μην προστεθεί.

Έτσι εδώ ο Πλάτων ορίζει τα ὄντα, αυτά που αλλού μας λέει πως είναι ὄντως ὄντα, πως είναι αμετάβλητα, ως δυνάμεις: τα ορίζει δυναμικά όχι ως στατικές ούσιες.

Και έτσι αποφεύγει το σφάλμα των δύο αντιθετικών θεώρησεων (θεώρηση (α) και θεώρηση (β)) που είδαμε πριν οι οποίες ὀριζαν τα ὄντα ως πράγματα και αυτό συνιστούσε το πρόβλημά τους.

Στο σημείο αυτό ο Πλάτων εντοπίζει το πρόβλημα της θεώρησης του Παρμενίδη, ήδη αυτό αρχίζει να διαφαίνεται από τον διάλογό του *Παρμενίδης*. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουμε την υπόθεση των Ίδεων, είναι ότι αντιμετωπίζουμε τις Ίδέες σα να είναι πράγματα, σα να είναι υλικά πράγματα.

Τι σημαίνει να ορίζεις τα ὄντα ως υλικά πράγματα;

Είμαι στη: Θεώρηση (α):

Είμαι στη: Θεώρηση (β):

Ορίζω τα πράγματα με βάση την ποσότητα (σώματα).

Κατανοώ τα πράγματα με βάση την ποιότητα (στατικά και αμετάβλητα).

Πώς αποφεύγουμε, λέει ο Πλάτων, αυτό το διπλό λάθος, το λάθος των δύο αυτών θεωρήσεων;

Κατανοούμε τα **ὄντα** ως δυνάμεις, λέμε ότι τα ὄντα υπάρχουν στον βαθμό που διαθέτουν μία δύναμη επικοινωνίας [δύναμις κοινωνίας], δηλαδή τη δυνατότητα να σχετίζονται μεταξύ τους. Αυτό δε σημαίνει πως όλα σχετίζονται με όλα. Η κίνηση με τη στάση είναι δύο αντιφατικές έννοιες, αν και σχετίζονται κι αυτές με κάποιον τρόπο.

Αυτή η δυνατότητα μεταβάλλει τον χώρο του ὄντος.

Αυτό δεν το λέει ο Πλάτων, αλλά ο Πλωτίνος που στηρίζεται στο κείμενο αυτό το οποίο τού δίνει τη δυνατότητα. Χρησιμοποιώντας την έννοια του ὄντος ως δυνατότητα σχέση, συσχετισμού, σύνδεσης, ο χώρος του ὄντος, του νοητοῦ παύει πια να φαίνεται ως απλώς το σύνολο των νοητῶν ειδῶν και γίνεται ένα σύμπλεγμα σχέσεων, ένα σύμπλεγμα συνδέσεων των επιμέρους νοητῶν.

Ἢδη στον *Σοφιστή*, ο Πλάτων λέει ότι αυτό που επιτρέπει η **δύναμις κοινωνίας** είναι η συμπλοκή ειδῶν, δηλαδή η δυνατότητα να συσχετίσουμε μεταξύ τους τις **Ἰδέες**, τις έννοιες μέσα σε μία πρόταση, μέσα σε ένα σύνολο προτάσεων που μάς προσπορίζουν γνώση (259).

Οπότε, έχουμε μία νέα διαλεκτική που εμφανίζεται με τον *Σοφιστή*, μία μεταμόρφωση της διαλεκτικής: η διαλεκτική πια γίνεται η εξερεύνηση αυτών των σχέσεων μεταξύ των ειδῶν. Ο *Σοφιστής* είναι ίσως ο πιο σημαντικός διάλογος για να καταλάβουμε τον Πλάτωνα.

Ὅλη η νομολογία του Πλωτίνου, η διδασκαλία του Πλωτίνου τι είναι ο Νοῦς, και πώς ο Νοῦς είναι συγκροτημένος στηρίζεται στην ερμηνεία αυτού του διαλόγου.

Μέσα σ' αυτό το δίκτυο της συμπλοκής των **Ἰδεῶν**, της δυνατότητας τού να σχετίζονται μεταξύ τους, ἄρα και να αποτυπώνουν την ἀλήθεια του νοητοῦ μέσα από προτάσεις, η πρωτοκαθεδρία της **Ἰδέας** του **ὄντος** είναι προφανής. Η Ἰδέα του ὄντος είναι αυτή η οποία επιτρέπει στις Ἰδέες να σχετίζονται μεταξύ τους. Οτιδήποτε υπάρχει, υπάρχει επειδή μετέχει αυτής της Ἰδέας, οτιδήποτε συνδέεται με κάτι, συνδέεται με κάτι επειδή αυτή η Ἰδέα τού επιτρέπει να συνδεθεί με κάτι.

Προσοχή:

Μέχρι τώρα ο Πλάτων δεν έχει μιλήσει για Ἰδέα του Νοῦ. Στους προηγούμενους διαλόγους έχουμε τα ὄντα, τα ὄντως ὄντα, δεν έχουμε την Ἰδέα του ὄντος όπως έχουμε την Ἰδέα του Ἀγαθοῦ, εδώ μιλάει για την Ἰδέα του ὄντος σα να υπάρχουν τα ὄντα στο νοητό όχι στον αισθητό και η Ἰδέα του ὄντος, αλλά δεν το εννοεί όπως κατανοούμε την Ἰδέα της Δικαιοσύνης, την Ἰδέα του Κάλλους, το εννοεί ως το γεγονός της σχέσης μεταξύ των Ἰδεῶν.

☀ Το παραπάνω είναι όπως η **Ίδέα** του **Άγαθού** στην *Πολιτεία* που, τηρουμένων των αναλογιών, μάς παρουσιάστηκε ως το γεγονός της ύπαρξης και της νοησιμότητας των νοητών. Το Άγαθόν, κατά μία έννοια δεν παρουσιάζεται καθόλου στην *Πολιτεία*, γιατί ο Πλάτων λέει πως δεν ξέρουμε τι είναι και δεν μπορούμε να το βρούμε, αλλά μέσα από την αναλογία του Ήλιου μπορούμε να σκεφτούμε πως το Άγαθόν δεν εμφανίζεται ως ένα αρχέτυπο το οποίο έχει επιμέρους έκτυπα, αλλά όπως ο Ήλιος είναι όρος δυνατότητας του ματιού να δει, του χρώματος να γίνει ορατό και όλων των όντων επάνω στη Γη να ζουν, έτσι είναι και το Άγαθόν. Ο Πλάτων δε λέει κάτι άλλο.

➡ Άρα, μπορούμε να σκεφτούμε πως η **Ίδέα** του **Άγαθού** δεν είναι ένα αρχέτυπο, **αλλά είναι όρος δυνατότητας της νοησιμότητας των νοητών, της δυνατότητας του Νοῦ να γνωρίσει τα νοητά, της δυνατότητας των νοητών να είναι αυτό που είναι.**

Εδώ, την Ίδέα του Όντος πρέπει να την καταλάβουμε με αυτόν τον τρόπο και όχι όπως κατανοούμε την Ίδέα της Δικαιοσύνης.

☀ Οπότε, εάν κατανοήσουμε το ὄν με αυτόν τον τρόπο ως όρο δυνατότητας, ως αυτό που επιτρέπει στις Ίδέες να σχετίζονται μεταξύ τους, τότε μπορούμε να πούμε ότι και το μη ὄν μετέχει με κάποιον τρόπο στο ὄν.

Ο Πλάτων λέει ότι θα τολμήσουμε να πούμε πως και το μη ὄν υπάρχει κάπως.

Πώς υπάρχει το μη ὄν;

Όπως μπορούμε να πούμε το α είναι β, μπορούμε να πούμε το α δεν είναι γ.

Όπως μπορούμε να πούμε ότι η δικαιοσύνη είναι αγαθή, κάτι που μάς επιτρέπει η Ίδέα του Όντος που λειτουργεί ως δυνατότητα σύνδεσης της Ίδέας της Δικαιοσύνης με την Ίδέα του Άγαθού, μπορούμε να πούμε ότι η κίνηση δεν είναι στάση.

➡ Άρα, αυτή η **δύναμις κοινωνίας** είναι δύναμη σύνδεσης και αποσύνδεσης.

Μπορούμε μέσω του συνδετικού *είναι* να αποδώσουμε ένα κατηγορημα σε ένα υποκείμενο ή να συσχετίσουμε δύο Ίδέες ή να αποσυνδέσουμε δύο Ίδέες.

☀ Αυτή η διαπίστωση ότι το ὄν μάς επιτρέπει και να συνδέσουμε και να αποσυνδέσουμε, αυτή η κατανόηση της έννοιας του ὄντος ως συνδετικού μεταξύ δύο Ίδεων, αλλά και του μη ὄντος ως αποσύνδεση, εισάγει μία ιεράρχηση στον χώρο του ὄντος.

Εφόσον υπάρχουν Ίδέες, όπως αυτή του ὄντος, οι οποίες είναι πιο καθολικές από ό,τι όλες οι άλλες, γιατί μόνο μέσω από τις Ίδέες του ὄντος μπορούμε να συνδέσουμε όλες τις άλλες είτε λέγοντας αυτή είναι ετούτο ή αυτή δεν είναι εκείνο, κατανοούμε ότι η Ίδέα του Όντος είναι πιο σημαντική από τις άλλες.

☀ Αυτές τις Ίδέες, με προεξέχουσα την Ίδέα του Όντος, ο Πλάτων τις ονομάζει **μέγιστα γένη**, τα πιο σημαντικά. Έχουμε τις επιμέρους Ίδέες, τα είδη και τις πιο σημαντικές τα μέγιστα γένη.

Το πρώτο μέγιστο γένος είναι το **ὄν**, γιατί μάς αποκαλύφθηκε ως πιο καθολική από όλες τις Ίδέες, η οποία επιτρέπει σε όλες τις άλλες να συνδεθούν μεταξύ τους, ώστε να παραχθεί σκέψη και λόγος.

Η συμπλοκή του εἰδῶν για τον Πλάτωνα παρουσιάζεται ως αυτό που μάς επιτρέπει να σκεφτούμε και να μιλήσουμε, ως αυτό που παράγει τη σκέψη και τον λόγο. Και η συμπλοκή των εἰδῶν έχει έναν άλλο όρο δυνατότητας που είναι η Ίδέα του ὄντος.

Επειδή η Ίδέα του ὄντος λειτουργεί ως δύναμη συσχετισμού, είτε ο συσχετισμός είναι σύνδεση είτε είναι αποσύνδεση, μπορούμε να συμπλέξουμε μεταξύ τους τις έννοιες, και από τη στιγμή που το κάνουμε αυτό, μπορούμε να σκεφτούμε και να διατυπώσουμε τη σκέψη μας.

μέγιστα γένη:

το ὄν

[ως το γεγονός δυνατότητας σύνδεσης των εννοιῶν μεταξύ τους]

- Υπάρχουν και άλλα μέγιστα γένη εκτός από το ὄν. Έχουμε ήδη συναντήσει δύο που είναι καθολικά, την **κίνηση** και τη **στάση** τα οποία είναι καθολικά με την έννοια πως και τα δύο είναι προαπαιτούμενα της γνώσης. Η κίνηση και η στάση είναι καθολικότερες των άλλων επιμέρους εννοιῶν.
- Είπαμε πως για να έχουμε γνώση, χρειαζόμαστε κίνηση –αυτό μάς το επιτρέπει το ὄν, σύνδεση και όχι μόνο αποβλεπτικότητα γιατί δε γνωρίζω ένα αντικείμενο, αλλά συνδέω τα αντικείμενα μεταξύ τους για να τα γνωρίσω- και στάση –σταθερότητα των αντικειμένων, το καθένα από τα αντικείμενα που γνωρίζω έχει σταθερή ταυτότητα.

μέγιστα γένη:

το ὄν

κίνησις

στάσις

- Αυτό το ζεύγος (κίνησις – στάσις) όμως τώρα εισάγει κάτι καινούργιο. Και τα δύο αυτά μέλη (κίνηση και στάση) μετέχουν του ὄντος, εφόσον το ὄν είναι η απόλυτη δύναμη επικοινωνίας, αλλά δεν μπορούν να μετέχουν το ένα στο άλλο γιατί είναι αντιφατικά.

Η κίνηση δε μετέχει στη στάση και η στάση δε μετέχει στην κίνηση

- Οπότε, πώς μπορώ να μιλήσω γι' αυτά τα δύο γένη;

Το ένα είναι διαφορετικό από το άλλο. Πώς τα συσχετίζω; Η κίνηση είναι ἕτερη της στάσης. Άρα, αυτό μάς δίνει ένα καινούργιο γένος: το **γένος της ἕτερότητας**

μέγιστα γένη:

το ὄν

ἕτερον

ταυτόν

κίνησις

στάσις

❁ Το ἕτερον είναι σύστοιχο τού το ταυτόν.

Το ἕτερον και το ταυτόν τοποθετούνται από πάνω, γιατί είναι καθολικότερα από την κίνηση και τη στάση. Θεωρώ ότι το ἕτερον είναι ως εξίσου καθολικό με το ὄν εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο ο Πλάτων το παρουσιάζει, γιατί ο τρόπος που έχω για να συνδέσω τα πράγματα είναι να πω ότι κάτι είναι κάτι ή ότι κάτι είναι διαφορετικό από κάτι.

➡ Οπότε βρήκαμε τα πέντε μέγιστα γένη, αυτά που μάς επιτρέπουν να σκεφτούμε, να συμπλέξουμε τις έννοιες, να παράγουμε νόηση, γνώση και λόγο. Αυτά είναι τα καθολικότερα γένη, οι καθολικότερες έννοιες που διαθέτουμε.

❁ Ο Πλάτων ισχυρίζεται πως αυτά τα πέντε γένη αρκούν για να εξηγήσουν όλες τις δυνατές σχέσεις μεταξύ των ειδών. Γιατί το κάθε είδος υπάρχει ως ταυτόσημο με τον εαυτό του, ως ἕτερον με όλα τα άλλα και η κίνηση – η στάση είναι τα προσπαιτούμενα αυτής της σύνδεσης και της γνώσης μας αυτής της σύνδεσης.

❁ Το κάθε είδος είναι ταυτόν με τον εαυτό του και ἕτερον του άλλου. Το κάθε είδος ορίζεται μέσα από αυτήν τη διπλή μέθεξη.

Το ορίζω δε σημαίνει πως η ουσία του προκύπτει από αυτό -εννοείται ετυμολογικά.

Το κάθε είδος μετέχει ταυτόχρονα στην Ίδεια της Ταυτότητας και στην Ίδεια της Ἑτερότητας. Το ὄριο του κάθε είδους είναι η ταυτότητά του με τον εαυτό του και η ἑτερότητά του με τα άλλα· είναι αυτό που το κάνει αυτό που είναι.

❁ Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: όλα τα έδρανα στο αμφιθέατρο είναι ίδια.

Πώς τα ξεχωρίζω τα έδρανα μεταξύ τους; Είναι όλα ίδια αλλά στην ερώτηση πόσα έδρανα υπάρχουν, η απάντηση είναι, για παράδειγμα, πέντε. Άρα, βρίσκω τρόπο για να τα διακρίνω μεταξύ τους.

Πώς τα διακρίνω μεταξύ τους;

Λέμε ότι το αυτό είναι ένα, αυτό είναι ένα, αυτό είναι ένα,... και όλα είναι διαφορετικά. Το καθένα είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του και διαφορετικό από το διπλανό του. Αυτός είναι ο τρόπος να τα προσδιορίσουμε: προσδιορίζουμε το καθένα να είναι απολύτως όμοιο με τον εαυτό του, γιατί το καθένα είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του.

Εικόνα 8
Έδρανα πανεπιστημιακού αμφιθεάτρου.

Στην προκειμένη περίπτωση αυτό σημαίνει ότι καταλαμβάνει αυτόν τον συγκεκριμένο χώρο και έχει τον αριθμό ένα, και το άλλο καταλαμβάνει τον διπλανό χώρο και αυτό έχει τον αριθμό ένα, είναι και αυτό μία ένότητα.

Προσδιορίζουμε το κάθε πράγμα μέσα από τις έννοιες της ταυτότητας και της έτερότητας.

Την ταυτότητα και την έτερότητα τις έχει ήδη χρησιμοποιήσει ο Πλάτων στη *θεωρία της αντίληψης* στον *Θεαίτητο*, αλλά δεν τις έχει παρουσιάσει ως μέγιστα γένη με τον τρόπο που τις παρουσιάζει στον *Σοφιστή*.

Αυτό που δεν είναι το κάθε πράγμα, δηλαδή το άλλο του, ο Πλάτων το ονομάζει μή ὄν.

Εάν κάτι δεν είναι μικρό, είναι μεγάλο, τι είναι το μικρό; Είναι αυτό το μέρος της έτερότητας που αντιτίθεται στο μεγάλο, δεν είναι ποτέ πλήρως μή ὄν, είναι πάντα το άλλο του άλλου.

Το κάθε πράγμα προσδιορίζεται, αποκτά όρια και γίνεται αυτό που είναι στον βαθμό που είναι ἕτερον των άλλων.

Οπότε, το μή ὄν δεν είναι το αντίθετο του ὄντος εν γένει, κάτι το οποίο στερείται νοήματος, κάτι, δηλαδή, που δε θα μπορούσαμε να σκεφτούμε και να πούμε, γιατί σκεφτόμαστε μονάχα πράγματα που επιδέχονται προσδιορισμούς και το ὄν είναι αυτό το οποίο κατεξοχήν επιδέχεται προσδιορισμούς.

Λέμε ότι το ὄν είναι κάτι, αυτό που συνδέει κάτι με κάτι άλλο, αυτό που αποδίδει κατηγορήματα στα πράγματα και μόνο έτσι μπορούμε να τα σκεφτούμε. -Το Ἔν, όπως έχω αναφέρει, δεν μπορώ να το σκεφτώ γιατί δεν επιδέχεται προσδιορισμούς. Αλλά το μή ὄν είναι διαφορετικό από ένα συγκεκριμένο ὄν, είναι ἕτερον.

Άρα το μή ὄν παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα μίας ἄρνησης: το α δεν είναι β.

Και αυτό μάς δείχνει ότι ο Πλάτων, σε αντίθεση με τον Παρμενίδη, έχει ανακαλύψει μία ἄρνηση που δε συνιστά αντίφαση. Η ἄρνηση στον *Σοφιστή* είναι ἄρνηση σχετική και όχι απόλυτη, ενώ ο Παρμενίδης κατανοεί την ἄρνηση ως απόλυτη, ο Πλάτων μάς λέει πως θα πρέπει να κατανοήσουμε την ἄρνηση ως σχετική.

Δεν είναι ότι το α δεν είναι, αλλά ότι το α δεν είναι β -δεν είναι σε σχέση με το συγκεκριμένο αντικείμενο που το συγκρίνουμε.

Το μή ὄν υπάρχει με έναν συγκεκριμένο τρόπο· είναι ένα ὄν με συγκεκριμένο τρόπο. Πώς είναι; Είναι ως ἄρνηση ενός συγκεκριμένου πράγματος -την ἄρνηση ή την έτερότητα τις εννοούμε πάντα ως σχεσιακές.

Στο ότι η έτερότητα είναι πάντα σχεσιακή -όπως και το ταυτόν το οποίο είναι ως προς π;

Είναι ως προς τον ἑαυτό του, σε σχέση δηλαδή με τον ἑαυτό του- σ' αυτήν την καταστατική ιδιότητα της έτερότητας θα στηριχθεί ο Πλωτίνος για να παρουσιάσει την ὕλη ως απόλυτη έτερότητα.

❁ Το παράδοξο της ύλης είναι ότι εδώ ο Πλωτίνος κάνει την έτερότητα απόλυτη. Μα η έτερότητα δεν είναι απόλυτη, είναι σχεσιακή. Αλλά επειδή η ύλη είναι άλλο από όλα τα επιμέρους όντα, έχει αυτήν την παράδοξη ιδιότητα να είναι απολύτως άλλη, να είναι μόνο άλλη –δεν υπάρχει τίποτα που να μην είναι μόνο άλλο, το κάθε πράγμα είναι έτερον προς κάτι και ταυτόν προς κάτι άλλο.

❁ Όταν ο Πλωτίνος μιλά για τη **Στάση** της ουσίας, μιλά για τη στάση ως μέγιστο γένος.

❁ Επιστρέφοντας στο κείμενο της πραγματείας: είδαμε ότι δεν μπορούμε να ταυτίσουμε την αιωνιότητα με τη στάση εν γένει, γιατί τότε έχουμε διάφορα παράδοξα:

εάν η στάση είναι αιώνια, τότε δεν μπορούμε να έχουμε προσωρινή στάση,

εάν η αιωνιότητα είναι στάση, δεν μπορεί να υπάρχει αιώνια κίνηση.

Και επίσης δε θα μπορούσαμε να αποδώσουμε τη στάση στα αισθητά αντικείμενα.

Γιατί εάν η στάση είναι ταυτόσημη με την αιωνιότητα και η αιωνιότητα δεν είναι κατηγορημα των αισθητών αντικειμένων, τότε δε θα μπορούσαμε να επιδώσουμε τη στάση ούτε στα αισθητά αντικείμενα.

Αλλά παρατηρούμε ότι υπάρχει στάση στον αισθητό κόσμο, δεν έχουμε μόνο διαρκή κίνηση στον αισθητό κόσμο: περπατάω και σταματάω.

Αυτό όμως δε θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε σε ένα αισθητό σώμα γιατί θέλουμε να ταυτίζεται η στάση με την αιωνιότητα και αποδίδοντας τη στάση σε ένα αισθητό σώμα, θα ήταν σα να αποδίδαμε την αιωνιότητα σε ένα αισθητό σώμα. Οπότε θα είχαμε ένα ακόμα παράδοξο.

❁ Δεν μπορούμε να σκεφτούμε την αιωνιότητα ως στάση εν γένει, μήπως όμως όταν λέμε αιωνιότητα εννοούμε το μέγιστο γένος Στάσις;

«*Αν πάλι (β) την ταυτίσουμε με τη Στάση της Ουσίας, τότε θα θέσουμε τα άλλα γένη έξω από την αιωνιότητα*».

❁ Δείξαμε πριν πως τα πέντε μέγιστα γένη είναι οι καθολικότερες Ίδέες του νοητού. Ξέρουμε ότι ο Πλάτων δε μιλά για νοητό κόσμο, αλλά στον *Σοφιστή* έχει μία ενδιαφέρουσα παρατήρηση που λέει πως ο Νοῦς θα πρέπει ο ίδιος να διαθέτει κίνηση και ζωή για να είναι ο Νοῦς.

Ο Πλωτίνος στηρίζεται σ' αυτό μεταξύ άλλων για να φτιάξει τη δική του θεωρία του Νοῦ (περί της συστηματικότητας του νοητού κόσμου) που είναι επηρεασμένη σε μεγάλο βαθμό με την ερμηνεία που ο ίδιος κάνει στον *Σοφιστή*.

❁ Εάν ταυτίσουμε την **αιωνιότητα** που είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό των νοητών με τη Στάση (μέγιστο γένος), τότε θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι δεν υπάρχει κίνηση στα νοητά, ότι δεν υπάρχει ταυτότητα, δεν υπάρχει έτερότητα γιατί θα την έχουμε ταυτίσει με τη Στάση· θα βγάλουμε απέξω τα υπόλοιπα γένη.

Αλλά, αν βγάλουμε απέξω τα υπόλοιπα γένη, δεν έχουμε τρόπο να συνδέσουμε μεταξύ τους τις Ίδέες, δεν έχουμε νοητό κόσμο πια, εφόσον δεν μπορώ να σκεφτώ. Ο Πλωτίνος λέει πως εάν δεν έχουμε αυτά τα πέντε «δομικά υλικά» του νοητού κόσμου, δεν έχουμε νοητό κόσμο.

Αυτό δεν υπάρχει στον Πλάτωνα, αλλά είναι το θεμελιώδες του Πλωτίνου. Πιστεύω ότι ένας από τους λόγους που ο Πλωτίνος φτιάχνει αυτό το σύστημα των άρχων της πορείας από τον Νοῦ στο Ἔν είναι ότι κάνει κάτι το οποίο μπορούμε να το ονομάσουμε **μετατόπιση του ορίου**.

- Στον Πλάτωνα, αν «βγούμε» από τον *Σοφιστή*, γιατί στον Πλάτωνα υπάρχει εξέλιξη στη σκέψη του και αυτή η εξέλιξη παρατηρείται και μετά τον *Σοφιστή* κατά την ύστερη συγγραφική του περίοδο, έχουμε αυτήν τη γνωστή διάκριση μεταξύ:

εἶναι -απουσία μεταβολής και

γίγνεσθαι -μεταβολή

Το όριο περνά ανάμεσα στο **εἶναι** και στο **γίγνεσθαι**.

Ο Πλωτίνος έχει ως βασική κεντρική θέση της φιλοσοφίας του ότι χωρίς κίνηση δεν είναι δυνατή η σκέψη, άρα παύει το όριο να περνάει στην έννοια της μεταβολής και της κίνησης, πρέπει να εισαγάγει τη μεταβολή και την κίνηση και στον νοητό κόσμο -όχι τη μεταβολή με τον ίδιο τρόπο που γίνεται στον αισθητό κόσμο, αλλά τη μεταβολή με την έννοια της σύνδεσης.

- Υπάρχει διαρκής κίνηση στον νοητό κόσμο. Σύμφωνα με τον Πλωτίνο, υπάρχει διαρκής κίνηση στον νοητό κόσμο με τρεις τρόπους:

- i. έχουμε σύνδεση μεταξύ των Ἰδεῶν, έχουμε αυτήν την πολλαπλότητα των Ἰδεῶν που συνδέονται μεταξύ τους,
- ii. έχουμε την κίνηση που κάνει ο Νοῦς απέναντι στα περιεχόμενά του για να τα γνωρίσει, και
- iii. την κίνηση της αποβλεπτικότητας.

➡ Άρα, έχουμε την κίνηση της σύνδεσης, την κίνηση της αποβλεπτικότητας και την κίνηση στην οποία οφείλεται όλο αυτό το κατασκεύασμα, το σύστημα του Νοῦ που είναι το ότι ο Νοῦς αυτοπαράγεται, παράγει διαρκῶς τον ἑαυτό του.

- Επειδή ο Πλωτίνος εισάγει την έννοια της κίνησης στον νοητό κόσμο, γι' αυτόν τον λόγο ο ίδιος λέει μετά ότι θα πρέπει να θέσει ξανά το ερώτημα τι είναι αυτό που επιτρέπει στην κίνηση να υπάρχει και μās οδηγεί προς το Ἔν εκεί όπου δεν έχουμε πια κίνηση.

Άρα, το όριο πλέον που είναι πάλι η κίνηση δεν είναι ανάμεσα στο ακίνητο νοητό **ὄν** και στο μεταβαλλόμενο **αἰσθητό**, αλλά ανάμεσα στο ακίνητο Ἔν και σε όλα τα υπόλοιπα που διαθέτουν κίνηση αλλά με διαφορετικό τρόπο το καθένα.

Και γι' αυτό δεν έχουμε δύο κόσμους, αλλά έχουμε διαφορετικές βαθμίδες, έχουμε διαφορετικούς τρόπους ύπαρξης της κίνησης που είναι διαφορετικοί τρόποι σχέσης του Ένός με τα πολλά.

Η σχέση γενικώς κατανοείται ως κίνηση στην πλατωνική σκέψη, αλλά και στον Πλωτῖνο.

Η κίνηση είναι θεμελιώδες συστατικό του νοητοῦ κόσμου, καταστατική ιδιότητα του νοητοῦ κόσμου και άρα δεν μπορούμε να την βγάλουμε απέξω. Εάν ταυτίσουμε την **αιωνιότητα** με την στάση, τότε έχουμε χάσει όλη τη δυνατότητα ύπαρξης του νοητοῦ κόσμου, χάνουμε τα «δομικά του υλικά».

Οπότε, δε δεχόμαστε την ταύτιση της στάσης ως μέγιστο γένος με την αιωνιότητα.

«Εξ άλλου πρέπει να εννοήσουμε την αιωνιότητα όχι μόνον ως σε στάση, αλλά και ως σε ένότητα και δίχως έκταση, ώστε να μην ταυτίζεται με τον χρόνο».

Ο χρόνος δεν είναι μόνο η κίνηση, είναι απουσία ένότητας γιατί η διαδοχικότητα των στιγμών δείχνει την πολλαπλότητα του χρόνου. Ο χρόνος δεν είναι ένα ενιαίο πράγμα, είναι ένα διαρκές προχώρημα από στιγμή σε στιγμή.

Άρα, από αυτήν την άποψη, ο χρόνος έχει έκταση, δεν είναι αδιάστατος, είναι μία διαρκής έκταση· ο είναι χρόνος ένα συνεχές.

Οπότε, ο Πλωτῖνος λέει ότι για να κατανοήσουμε την αιωνιότητα ως **ταυτόσημη** με τη **Στάση**, θα πρέπει επίσης να θεωρήσουμε ότι είναι επίσης ένα πράγμα και αδιάστατο, ότι είναι ένότητα και κάτι που δεν έχει κανενός είδους έκταση. Γιατί είπαμε ότι είναι το αντίθετο του χρόνου, ο χρόνος ούτε ένότητα έχει ούτε αδιάστατος είναι, έχει την έκταση του συνεχούς.

«Όμως η Στάση, ως Στάση, δεν εμπεριέχει την έννοια ούτε της ένότητας ούτε του αδιάστατου».

Τώρα αυτό τι είδους επιχείρημα είναι; Αυτό είναι μία πολύ απλή εφαρμογή της μεταβατικής ιδιότητας. Έχουμε πει, αυτό αποτελεί την υπόθεσή μας, ότι η **αιωνιότητα** ταυτίζεται με τη στάση.

Τι είναι η αιωνιότητα;

Είναι ένότητα και απουσία έκτασης $\Leftrightarrow$ **έν ἐνί τέ καί ἀδιάστατον**

Άρα, σύμφωνα με τη μεταβατική ιδιότητα και η στάση θα είναι ένότητα και απουσία έκτασης.

αιωνιότητα $\equiv$ στάση

αιωνιότητα = ἐνότητα + ἀπουσία έκτασης

στάση =

= ἐνότητα + ἀπουσία έκτασης

Όμως, κανείς από εμάς δε θεωρεί πως η στάση περιέχει την έννοια της ένότητας και του αδιάστατου.

«Τέλος, στην αιωνιότητα αποδίδουμε ως κατηγορημα ότι «παραμένει μέσα σε ένότητα»...

⇒ Για το αποδίδουμε: το αποδίδει ο Πλάτων, το λέει στον *Τίμαιο* και εμείς το αποδεχόμαστε -λέμε ότι μένει, ότι παραμένει σε ένότητα όχι ότι συνιστά ένότητα.

Εδώ αυτό που μάς αποδίδει την έννοια της στάσης είναι το παραμένει το οποίο σημαίνει πως είμαι στατικός.

Το παραμένει μέσα σε ένότητα σημαίνει, λέει ο Πλωτίνος, πως μετέχει με κάποιον τρόπο της στάσης, δεν είναι στάση.

Αρα, προς το παρόν έχουμε **ανιχνεύσει μία δυνατότητα**, την πιο προφανή εκ πρώτης όψεως, έχουμε την τάση να συνδέσουμε τον χρόνο με την κίνηση, την αιωνιότητα με την στάση.

Προσπαθήσαμε να συνδέσουμε την αιωνιότητα με την στάση ή με την στάση εν γένει ή με την στάση ως το μέγιστο γένος Στάσις. Ούτε στη μία περίπτωση τα καταφέραμε ούτε στην άλλη.

Οπότε, θεωρούμε ότι η αιωνιότητα δεν ταυτίζεται με την στάση, δηλαδή η υπόθεση ότι η αιωνιότητα είναι στάση δεν ισχύει, και θα κάνουμε άλλες προτάσεις.

Άλλο ένα πράγμα που αποκλείσαμε εξ ορισμού είναι να ταυτίσουμε την αιωνιότητα με τον νοητό κόσμο εν γένει, γιατί είπαμε πως η αιωνιότητα είναι ιδιότητα του νοητού κόσμου. Εφόσον αποδίδουμε το χαρακτηριστικό αιώνιος σε όλα τα είδη, δεν μπορούμε να πούμε ότι τα είδη ταυτίζονται με την αιωνιότητα, αλλά ότι μετέχουν στην αιωνιότητα.

Έχουμε βρει δύο σχέσεις μέθεξης: η αιωνιότητα μετέχει στη Στάση, τα νοητά μετέχουν στην αιωνιότητα, αλλά δεν έχουμε ακόμα βρει τη φύση της αιωνιότητας.

Εικόνες – Πηγές:

Εικόνες:

(1) **Εικόνα 1 - Πρώτη σελίδα της 1^{ης} Έννεάδος**

<https://geopolicraticus.wordpress.com/page/76/>

(2) **Εικόνα 2 - Εξώφυλλο έκδοσης του έργου του Πλωτίνου.**

<https://geopolicraticus.wordpress.com/page/76/>

(3) **Εικόνα 3 - Η περιφορά της Γης γύρω από τον Ήλιο ως μονάδα μέτρησης του αέναου κύκλου των τεσσάρων εποχών.**

http://ellinondiktyo.blogspot.gr/2015/04/blog-post_8.html

(4) **Εικόνα 4 - Ο Θεός Ήλιος, παράσταση επάνω σε κρατήρα της κλασικής περιόδου, Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο.**

<http://www.theoi.com/Titan/Helios.html>

(5) **Εικόνα 5 - Μοντέλο γεωκεντρικού συστήματος.**

<http://library.sc.edu/blogs/rbsc/>

(6) **Εικόνα 6 - Από τα παράδοξα του Ζήνωνα του Έλεάτη (490-425 π.Χ.): ο Άχιλλεύς και η χελώνα.**

<http://rosarubicondior.blogspot.gr/2011/11/xenos-religious-paradox.html>

(7) **Εικόνα 7 - Γοργίας**

<http://pixshark.com/gorgias.htm>

(8) **Εικόνα 8 - Έδρανα πανεπιστημιακού αμφιθεάτρου.**

<http://martijn.van.steenbergen.nl/journal/2009/07/22/coimbra/>

Σχήματα:

Σχήμα 1:

Η βασική «οικεία» διάκριση αιώνας και χρόνου.

Σχήμα 2:

Η αντίθετη πορεία της άναμνήσεως.

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Υπερσυνδέσεις:

Έλεατική Σχολή:

http://www.philosophybasics.com/movements_eleatic.html

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Πεردικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ